

Paul Preston

En man med inflytande: Fallet Louis Fischer

Introduktion

Denna artikel är hämtad ur Paul Prestons bok *We Saw Spain Die* (London 2008) som handlar om utrikeskorrespondenterna i Spanien under inbördeskriget.

Ett stort antal, särskilt unga, journalister och författare från hela världen engagerade sig på republikens sida mot fascismen och mot den Franco-ledda revolten i Spanien. Många tog sig även till Spanien, t ex André Malraux och André Gide (Frankrike), George Orwell och Arthur Koestler (Storbritannien), Ernest Hemingway och Herbert Matthews (USA), Michail Koltsov och Ilja Ehrenburg (Sovjetunionen), Nordahl Grieg (Norge) för att bara nämna några. * En del av dem deltog också i striderna (bland dem Malraux, Orwell, amerikanska poeten Mary Low och kubanen Juan Breá).

Föreliggande artikel handlar om den amerikanske journalisten Louis Fischer (1896-1970). Denne kom tidigt att intressera sig för den ryska revolutionen. Han tog ställning för Sovjetunionen och flyttade 1922 till Moskva där han skrev både artiklar och böcker om olika aspekter av revolutionen och Sovjetunionen. Till en början var han okritisk till den sovjetiska utvecklingen och framstod som en propagandist för den stalinistiska politiken.**

Efter Franco-revolten for han till Spanien där han blev en av de mest inflytelserika utländska korrespondenterna (han lade sig även i politiken där). I sin journalistisk framstod han som en förespråkare av den stalinistiska folkfrontspolitiken, även om han avhöll sig från att återge de grövsta stalinistiska lögnerna.***

Fischers försvar för den stalinistiska politiska medförde att han (ofta tillsammans med den amerikanske journalisten Walter Duranty) från mitten av 1920-talet utsattes för hård kritik av anti-stalinister, t ex Leo Trotskij, vars grundinställning till Louis Fischer framgår av Inledningen till *Den förrådada revolutionen*, där han indelar "Sovjetunionens vänner" i tre kategorier och fortsätter:

Den överväldigande mängden artiklar och böcker utgörs av diletterantisk journalistik, av reportage med större eller mindre lutning åt "vänster". Därefter kommer den mer pretentiösa produktionen med tonvikt

* Preston behandlar flera av dessa i sin bok, däribland Hemingway och Koltsov (artikeln [Stalins ögon och öron i Madrid? Michail Koltsovs uppgång och fall](#)).

** T ex skrev Fischer under åren 1932-33 artiklar som förnekade svälten i Ukraina och skyllde alla problem på "kontrarevolutionära nationalistiska skadegörare".

*** Hans mest kända skrift om inbördeskriget, *The War in Spain*, kom ut 1937. Den har getts ut i flera upplagor (den senaste 1963). Marxistarkivet kommer inom kort att även ge ut den i svensk översättning. Felix Morrow ger kritiska synpunkter på denna skrift i artikeln "Kriget i Spanien" som ingår i samlingen [Om spanska inbördeskriget 1938-39](#).

på humanitär, lyrisk och pacifistisk ”kommunism”. Den tredje kategorin gäller ekonomiska schematiseringar i den gammaltyska *Katheder-Sozialismus*-andan. Louis Fischer och Duranty är tillräckligt välkända representanter för den första sorten...

Trotskyj avgav kortfattade kritiska omdömen om Fischer (och Duranty) i många sammanhang.*

Mot slutet av 1930-talet blev dock Fischer allt mer kritisk till stalinismen, vilket ledde att han senare helt bröt med sovjetkommunismen. Detta manifesterades bl a genom hans medverkan i boken [Vi trodde på kommunismen](#), där ett antal kända författare gjorde upp med sitt kommunistiska förflutna.

Fischer har inte bara kritiserats från vänster, utan även av ganska många spanska politiker och historiker. Paul Preston, som själv inte är någon vänstermänniska, tillhör dock inte denna skara, utan han är i grunden positiv till Fischer och försvarar honom mot hans kritiker.

Lästips

Om Spanien

Burnett Bollotens [Spanska inbördeskriget: Revolution och kontrarevolution](#) är en faktamässigt mycket tillförlitlig och grundlig bok. Fischer förekommer där ganska ofta, inte minst som källa, men där ges även exempel på hur han använde sina kontakter för att påverka olika beslut, t ex i kap 51, där det berättas om hur han lyckades åstadkomma att den ansvarige för censuren på utrikesministeriets presstjänst, kommunisten Constanca de la Mora, som hade blivit avsatt för att ha censurerat dåvarande regeringschefen Prieto, först återfick sin post och senare även blev chef för presstjänsten.

Paul Preston:

Preston räknas till de främsta historikerna när det gäller spanska inbördeskriget. Förutom boken *We Saw Spain Die*, där artikeln om Fischer (liksom [Stalins ögon och öron i Madrid? Michail Koltsovs uppgång och fall](#)) ingår, kan nämnas *The Spanish Civil War: Reaction, Revolution and Revenge* (2006), samt *The Spanish Holocaust: Inquisition and Extermination in Twentieth-Century Spain* (2012), som är en skarp vidräkning vid *Pacto del Olvido*, den ”glömskans pakt” som de politiska partierna slöt vid den demokratiska öppningen i mitten av 1970-talet och som innebar att man kom överens om att inte rota i det som skedde under och efter inbördeskriget, utan ”glömma, förlåta och blicka framåt”. På så sätt lade man locket på när det gällde stora delar av det moderna Spaniens historia, t ex de omfattande massakrer som ”nationalisterna” under Francos ledning var ansvariga för. Många som var skyldiga till fruktansvärda brott slapp därmed att ställas vid skampålen.

Louis Fischer:

På svenska finns Fischers grundliga [Lenin](#)-biografi (eng. original 1964).

Av hans arbeten på engelska kan nämnas självbiografien *Men and Politics* (1941), Gandhi-biografien *The Life of Mahatma Gandhi* (1950), Stalinbiografien *The life and death of Stalin* (1953), samt flera böcker om Sovjetunionens utrikespolitik, bl a *Russia's road from peace to war: Soviet foreign relations 1917-1941* (1969)

Martin F

* Se: [Det är dags att starta en världsomfattande offensiv mot stalinismen](#) (november 1937) och [Lärdomar av Spanien – den sista varningen](#) (december 1937), båda med anknytning till Spanien. Se även [Följer sovjetregeringen fortfarande de principer som den antog för tjugo år sedan?](#) (januari 1928), samt [Förklaring till Kirchwey](#) och [Halvsanningarnas präster](#) (mars 1938) som handlar om den roll som de amerikanska tidningarna *The Nation* och *The New Republic* spelade när det gällde opinionsbildningen om Sovjet (Fischer medverkade regelbundet i *The Nation*).

Mången morgon, medan han rakade sig och sedan låg i badet brukade Juan Negrín, den spanska premiärministern, på tyska diskutera det internationella läget med en journalist som satt på toalettstolen. Negrín var en man av oerhörd energi och än större begåvning men inte med mycket tid över för små protokollära frågor. Att hålla igång krigsinsatsen innebar en oändlig kamp med problemen med att kontrollera de disparata politiska krafterna i republiken och försöka få briter, fransmän och amerikaner att ändra den non-interventions politik som berövade republiken möjligheten att kunna försvara sig. Trots att han var känd för sin hemlighetsfullhet var han beredd ta emot råd om han ansåg det kunde vara till nytta och uppenbarligen var badrummet ett sådant ställe. Mannen på toalettstolen försåg också höga sovjetledare med råd, om än inte samtidigt. Han var en inbiten resenär och hade sin familj i Moskva. I samma hus bodde också den notoriskt lättretlige sovjetiske utrikesministern Maxim Litvinov. Negríns vän, som talade flytande ryska, hade vunnit Litvinovs förtroende till den grad att de på kvällarna brukade sitta med barnen i knät och diskutera heta utrikespolitiska frågor. Denne tysk- och rysktalande journalist var i själva verket amerikan med osedvanligt direkt tillgång till de högsta kretsarna i Washington. Han kunde med lätthet få kontakt med både Cordell Hull och Eleanor Roosevelt. Lång och tungsint med tunga ögonlock var Louis Fischer en särpräglad personlighet bland utrikeskorrespondenterna i Spanien.

De kontakter han hade med spanska, ryska och amerikanska ledare gav speciell tyngd åt vad Louis Fischer skrev. Huvuddelen av Fischers texter under spanska inbördeskriget skrev han först för den vänsterinriktade veckotidningen *The Nation* i New York och *New Statesman and nation* i London och en hel del av artiklarna publicerades sedan också i andra tidningar. Följaktligen är hans artiklar mycket längre och genomarbetade än de flesta journalistiska rapporterna under konflikten. Det gör också att de än idag är läsvärda. Det har sagts att Fischer utgjorde ”det påtagligaste fallet av totalt engagemang och nästan totalt uppgivande av objektiviteten” bland de utländska korrespondenterna.¹ Hans engagemang var obestridligt, även om det knappast var större än vad Herbert Matthews eller Jay Allen, eller många andra ansedda journalister, stod för. Hans livfulla och välinformerade artiklar var helt klart vänligt inställda till republiken, men går ändå inte att beteckna som propaganda i negativ bemärkelse.

På grund av omfånget av de aktiviteter han ägnade sig åt för republiken, den oerhörda energi han ägnade saken och det enastående och ytterst speciella inflytande han tycktes utöva på högsta regeringsnivå i såväl Spanien som USA var Fischer unik. Hans inflytande baserade sig i själva verket på att politikerna fick förtroende för honom genom att han hade lika mycket information att komma med som vad han sedan tog med sig. Han var egensinnig och hårdför, helt befriad från all blygsamhet, men pålitlig eftersom han kunde bevara en hemlighet om han måste. Hans intima kontakter med statsmän och diplomater skulle samtidigt leda till märkliga tolkningar på sina håll. Den blint antikommunistiske kulturkritikern Stephen Koch framställer följaktligen Fischer som ett av många verktyg för Willi Münzenberg och Otto Katz, de två som han ser som hjärnorna bakom ”Sovjets hemliga idékrigföring mot Väst”.² Den mest långtgående, för att inte säga rubbade, versionen av synen på Fischer som sovjetisk agent härstammar från den tidigare socialistiske civilguvernören i Albacete, Justo Martínez Amutio, en glödande anhängare till Francisco Largo Caballero. Martínez Amutio var djupt upprörd över kommunisternas kampanj för att bli av med Largo, vilket skulle störa hans egen politiska karriär, och skrev memoarer där han luftade sin bitterhet och grymt överdrev sin egen betydelse och sina egna insikter.

Om Fischer skrev Martínez Amutio med en karakteristisk mix av okunskap, påhitt och illvilja:

Han sades vara en tysk författare på flykt undan nazisterna, men andra uppgifter talade om att han var österrikare, ungrare men också tjeck. Det enda som med säkerhet går att fastställa är att han verkade som

¹ Philip Knightley, *The First Casualty. The War Correspondent as Hero, Propagandist and Myth Maker from the Crimea to Vietnam*. London: André Deutsch, 1975, s. 194. [sv. övers. *Krigets första offer är sanningen: krigskorrespondenten som hjälte och mytskapare* (Ordfront, 2004). Utdrag på marxistarkivet: [Engagemang i Spanien 1936-1939](#)]

² Stephen Koch, *Double Lives. Spies and Writers in the Secret Soviet War of Ideas against the West*, New York: The Free Press, 1994, s. 27, 286, 306.

sovjetisk agent, även om han påstod att han inte var kommunist och att ingen hade sänt honom från Spanien till Moskva. Han hade mycket stöd av Álvarez del Vayo, som uppgav sig vara en gammal vän, men Luis Araquistáin, som lärt känna honom under den tid då han var republikens ambassadör i Berlin, varnade oss för att han i själva verket var en förtäckt kommunist och direkt agent åt Stalin.

Martínez Amutio påstod att det var Fischer som manövrerade hela den kommunistiska pressen och propagandan under spanska inbördeskriget. Han gick till och med längre än så med den skrottretande anklagelsen att Fischer, tillsammans med den sovjetiske handelsattachén Artur Stasjevskij och Kominterns representant Palmiro Togliatti, bearbetade Juan Negrín och att genom för honom organisera banketter och orgier förvandlat honom till ett ”fogligt och anpassligt” redskap för Kremls politik. Martínez Amutio hävdade också helt absurt att Fischer var en av de sovjetiska agenter som iscensatt krisen i maj 1937, en kris vars djupa rötter i de underliggande problemen i Katalonien låg bortom alla möjligheter till någon iscensättning.³ Något mer återhållsam är historikern Stanley G Paynes version, som talar om Fischer som ”en betydelsefull amerikansk korrespondent, som verkade som någon sorts sovjetisk agent eller informationskälla i den republikanska zonen”.⁴

Sanningen om Fischers nationalitet och betydelse var rätt annorlunda. Han föddes den 29 februari 1896 i det judiska ghetton i Philadelphia som son till ryska invandrare, även om han inte skulle lära sig föräldrarnas språk förrän ett kvartssekel senare. 1917 anslöt han sig som frivillig i den brittiska armén och ingick mellan den 8 april 1918 och 14 juni 1920 i 38th Royal Fusiliers, främst som en del av den judiska legionen och tillbringade 15 månader i Palestina. Han deltog inte i några strider med tyskarna, eftersom kriget var över, men var med om att försvara judiska bosättare mot arabiska attacker. Han hamnade i en rad konflikter med sina brittiska officerare och sattes en gång två veckor i ett brutalt straffläger i öknen för att lämnat sitt förband utan tillstånd. Trots detta skulle tiden i Palestina ”försvaga min sionism och Sovjetryssland sedan helt utplåna den”. Han påstod sig aldrig ha känt någon djup judisk tillhörighet: ”Palestina och judarna berörde mig aldrig lika mycket som de spanska republikanerna och deras kamp mot fascismen.”⁵

Vid återkomsten till USA arbetade han på en nyhetsbyrå i New York, där han träffade den ryskfödda pianisten Bertha ”Markoosha” Mark, som han blev förälskad i och följde med till Berlin 1921. Han lärde sig tyska och började bidra med enstaka artiklar till *New York Evening Post*. 1922 flyttade han och Markoosha till Moskva, där de gifte sig och stannade i nio månader. Trots att båda reste vida omkring slog de sig 1928 till sist ner i Moskva, där de fick två söner, George och Victor. Markoosha var sju år äldre än Louis och det rådde hela tiden ett inslag av moderlig tolerans från hennes sida gentemot honom, vilket bl a avspeglades i att hon i breven till honom alltid benämnde honom ”Louinka, min kära pojke”. Det rådde också ett starkt inslag av vänskap och ömsesidig hjälp mellan dem, även om breven också gör klart att deras livsstil – han ständigt ute på resa, hon den som fick ta hand om familjen – var det han som valt, inte hon. Louis var ingalunda någon monogam man och på sina ändlösa resor hade han förhållanden med många kvinnor, som trots hans egoism fann honom oemotståndlig.

En av dessa, den ryska sångerskan och översättaren Tatjana Lestjenko, hade en affär med honom i början av 1930-talet och fick en son med honom, Vanja. Hennes brev till honom visar på en intelligent och självständig kvinna, som i likhet med så många andra slukades av den energi han stod för. ”Och i din närhet känner jag mig alltid så varm och uppfylld av en tyst glädje – som om jag låg ute i solen.” Senare skrev hon till en vän: ”Jag känner bara tacksamhet mot LF för att han

³ Justo Martínez Amutio, *Chantaje a un pueblo*, Madrid: G de Toro, 1974, s. 364-71. Om den vidare bakgrunden till och följderna av Majdagarna, se Helen Graham, ”Against the State”: A Genealogy of the Barcelona May Days (1937) i *European History Quarterly*, vol. 29, n° 4, 1999 och Helen Graham, *The Spanish Republic at War 1936-1939*, Cambridge University Press, 2002, sid 254-315.

⁴ Stanley G Payne, *The Spanish Civil War, The Soviet Union and Communism*, New Haven, CT: Yale University Press, 2004, s. 349.

⁵ SIS Report on Fischer, 22 december 1939, Security and intelligence records releases, National Archives, Kew, Personal [PF Series] files. KV2/1910, 125A; Louis Fischer, *Men and Politics, An Autobiography*, London: Jonathan Cape, 1941, s. 230-33.

gett mig lyckan att få en sådan son. All den bitterhet jag känner inför LF för hans tölpaktiga agerande mot mig för att jag blev gravid – smälter bort. Jag älskade honom verkligen. Och det bästa med honom har jag tagit till vara. Det har jag verkligen.”⁶ Oavsett om det handlade om politik eller kärlek skulle Louis Fischer alltid drivas av en glupande aptit och åtskilliga kvinnor var det som fick lida för det.

Under sin vistelse i Moskva arbetade Fischer som frilansare för *Jewish Telegraphic Agency* och än mer sporadiskt för *New York Evening Post*. Han skulle senare berätta om hur han delade sin tid mellan Moskva och provinserna och klagade över att han under sin första period i Sovjetryssland ”lärde mig mycket mindre än jag borde”. Orsaken var paradoxalt nog att han tillbringade så mycket tid med sina kollegor: ”Vi korrespondenter var ett enda, närmast kontinuerligt, parti poker.” När de inte spelade kort uttryckte hans kollegor för det mesta anti-sovjetiska åsikter, som Fischer tyckte var ”mindre baserades på kunskaper än fördomar”. Hans motreaktion var att utveckla djup sympati för det sovjetiska samhällsexperimentet. Som frilans brukade han i början inte påbörja en ny artikel förrän den föregående hade publicerats och han visste att han skulle få betalt för den. Eftersom han behövde ”den stimulans publicering innebar” skrev han inte så mycket, men gjorde i gengäld mycket mer källforskning än den genomsnittlige korrespondenten. Som han senare skulle skriva:

Jag tror att min starkaste instinkt är nyfikenhet. När jag blir upphetsad plågar det mig att inte veta det jag vill veta, och Moskva gjorde mig oerhört upphetsad. Det bombardemang den kalejdoskopiska händelseutvecklingen innebar lämnade inget utrymme för intellektuell lättja eller självbelåtenhet. Jag läste mycket, reste och samtalade med de utländska korrespondenter som också kände av den upphetsning Moskva bjöd på.⁷

Sommaren 1923 återvände han till Tyskland och skrev fem tyngre artiklar om Sovjetryssland. Han tog med sig dem till New York, där han hoppades kunna använda dem för att få uppdrag av den vänsterinriktade veckotidningen *The Nation* och andra tidningar. Han hade medarbetat i veckotidningen för första gången 1920 med en artikel om Palestina.⁸ Hans artiklar om Sovjetunionen imponerade på en av veckotidningens viktigaste redaktörer, Freda Kirchwey, som beslutade publicera alla fem och detta ledde till att han snart utsågs till speciell Europakorrespondent för *The Nation*. Tillbaka i Europa skrev han artiklar om Ryssland och Tyskland för såväl *The Nation* som andra tidningar. Så småningom publicerades hans artiklar i en rad tidningar, bl a *Baltimore Sun*, *Reynold News* i London och tidningar i Prag, Oslo, Stockholm, Paris, Bryssel och Amsterdam. Det gjorde att han tjänade tillräckligt för att kunna resa vida omkring. Den 3 juni 1925 publicerade han en artikel som tog upp att Hitler fått sex månaders fängelse för sin insats i Ölhallsuppen, medan kommunister som planerat att göra uppror dömts till 15 års straffarbete. Hitler skrev en insändare där han framhöll att han i själva verket suttit fängslad 13 månader. I grund och botten var det Fischers iakttagelser av nazismens framväxt i Tyskland som ökade hans sympatier för Sovjetunionen. ”Så fort jag kände avsmak för Ryssland behövde jag bara återvända till Central- och Västeuropa. Och då krympte min olust.” Sommaren 1927 tillbringade Fischer och en delegation framträdande arbetarledare och intellektuella från USA drygt sex timmar i sällskap med Stalin. Han noterade att denne ”såg listig ut”, hade ”låg panna” och ”fula, små svarta tänder och guldtänder”, men var imponerad av hans långsamma och metodiska sätt att argumentera. Sammanfattningsvis blev Fischer övertygad om att Stalin var ”osentimental, fylld av stålhard viljekraft, hänsynslös och oemotståndlig”.⁹

Det andra skälet till Fischers sympatier för Sovjetunionen var vad han kallade dess ”skådespel av kreativitet och självuppoffring”. Då han under sina många resor fått beskåda den förnedrande fattigdomen på stora delar av den ryska landsbygden, kände han entusiasm inför utsikterna att revolutionen skulle leda till bättre föda, hygien, utbildning och hälsovård. Under resorna med nattåg över

⁶ Lestjenko till Fischer, 12 maj 1931, 18 april 1932 (Box 7, Folder 14, Louis Fischer Papers), Seeley G Mudd Manuscript Library, Princeton University (i fortsättningen Fischer Papers). Berättelsen om Tatjana Lestjenko återgavs i *Washington Post*, 12 juni 1949, och i George Fischer till Nancy Bressler, 12 mars 1976 (även Box 7, Folder 14).

⁷ Fischer, *Men and Politics*, s. 60-63.

⁸ Kirchwey till Fischer, 7 december 1920, Fischer Papers, Box 6, Folder 12.

⁹ Fischer, *Men and Politics*, s. 70-1, 89-91, 99-100, 115, 306.

stäpperna hade han slagits av de oändliga milen av obevekligt mörker: ”Nu började glödlamporna invadera de dystra mörka byarna. Stål och järn var på väg att övervinna Rysslands civilisation av trä. Jag översatte statistiken över femårsplanerna till mänskliga värden.” Under de bistra åren av depression i USA och Västeuropa tycktes det sovjetiska experimentet för Fischer, precis som för så många andra västliga iakttagare, utgöra en strimma av hopp. I sin lägenhet i Moskva välkomnade han en mängd amerikanska, brittiska och europeiska liberala entusiaster som delade hans åsikter. Bland dem fanns den spanske journalisten Julio Álvarez del Vayo. Han skulle återknyta bekantskapen med honom i Spanien 1934 och på nytt 1936 då del Vayo blivit utrikesminister. Fischer kom därigenom att lära känna ett brett spektrum av intellektuella och politiker, flertalet av dem bara allt för angelägna om att tro det bästa om sovjetsystemet. Han var bekant med George Bernard Shaw och Theodore Dreiser, med Sydney och Beatrice Webb samt Harold Laski, med Jawaharlal Nehru och Rabindranath Tagore, med Lord Lothian och Lady Astor. Han drog sig aldrig för att kontakta dem på nytt senare, framför allt när han började ägna sig åt lobbyverksamhet för den spanska republiken.¹⁰

Dessa individer – och deras syn på Sovjetunionen – fascinerade Fischer. Efter att ha rest omkring med en grupp skrev han till Freda Kirchwey:

... de turister som jag forslade runt i landet i 40 dagar lärde mig en hel del ... trots att jag visade dem både det som är bra och det som är dåligt och till sist höll en hel föreläsning om sovjetiska svagheter var de samtliga sovjetiska patrioter när de reste hem. Faktum är att jag mot slutet försökte begränsa deras entusiasm och få dem att bli mer kritiskt sinnade, eftersom jag ofta noterat att entusiasm över Sovjetunionen dunstar bort vid första kontakten med de kyliga vindarna alla problem innebär, om inte entusiasmen dämpas av kunskaper.¹¹

En av de kollegor som, i varje fall i backspegeln, inte delade Fischers entusiasm, hur dämpad den än var, var Malcolm Muggeridge, *Manchester Guardian*s korrespondent. Långt senare, när han konverterat till katolicismen, skrev han mot besk efterklokhet om just de personer som Fischer varit så förtjust i: ”Deras godtrogenhet gav bara ’komisk effekt’, ungefär som om en grupp vegetarianer börjat ägna sig åt glödande hyllningar till kannibalism.” Han drev med Fischers benägenhet att ge det sovjetiska experimentet lite tid för att kunna ta itu med sekler av efterblivenhet: ”Fischer var en bleklad, tung och överdrivet allvarlig man, som tilltalade Umanskij [Konstantin Umanskij var chef för pressavdelningen på folkkommisariatet för utrikes frågor] genom att han var den sort som under årens lopp aldrig avvikit från partilinjen.”¹²

Förvisso stämmer det att Fischer, i likhet med de flesta andra korrespondenter, misslyckades med att fullt ut bedöma den stora hungersnöden 1932, fast frågan är förstas om den sovjetiska censuren skulle ha låtit dem göra det. Hur mycket han visste är också oklart, även om han emellanåt hänvisade till hungersnöden som en olycklig följd av en nödvändig omstrukturering av ryskt jordbruk. Visserligen såg Fischer alltid hoppfullt på det sovjetiska samhällsexperimentet men den överväldigande känslan av terror och otrygghet gjorde honom ändå desillusionerad. Efter mordet på Kirov, då stalinismens mordiska och repressiva natur intensifierades med justitiemorden på gammelbolsjevikerna i samband med Moskvarättegångarna, började Fischers grundtro sakta undermineras. Först försökte han göra skillnad på rättegångarna och de sociala framstegen. I början av 1934 skrev han till Freda Kirchwey:

... det går inte att skjuta 103 vita och därmed ge intryck av att det fanns en vitgardistisk komplot och sedan utpeka Zinovjev m fl som anstiftarna av dådet ... Jag kan inte skriva om det än för jag är inte klar över frågan ... Jag är övertygad om att detta är ett beklagligt och allvarligt avbrott, men bara ett avbrott för Rysslands väg mot ökad liberalism, fast ändå inte mycket liberalism.

¹⁰ Ibid, s. 184–93.

¹¹ Fischer till Kirchweih, 1 januari 1934, Fischer Papers, Box 6, Folder 12; Sara Albern, *Freda Kirchweih: A Woman of The Nation*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1987, s. 118.

¹² Malcolm Muggeridge, *Chronicles of Wasted Time. An Autobiography*, Vancouver: Regent College Publishing, 2006, s. 242-50.

Strax innan han gav sig av för att bevaka spanska inbördeskriget skrev han i samma anda till sin vän Max Lerner: ”Jag anser att inte ens rättegången mot Zinovjev m fl kommer att kunna göra slut på tillväxten av demokrati. Den beror på ekonomiska förbättringar och samhällsfred – att de båda företeelserna existerar är ställt bortom minsta tvivel.”¹³ Hans långsamma, men odiskutabla, förändring av sin uppfattning skulle till sist belönas med fiendskapen från den berömde pro-stalinistiske korrespondenten för *New York Times*, Walter Duranty. Denne skulle senare beteckna honom som ”den rätta som lämnade det sjunkande skepp som inte sjönk”.¹⁴

Under åren i Ryssland och Tyskland fulländade Fischer den teknik som skulle förse honom med sådant inflytande, ett inflytande som nådde sin höjdpunkt under spanska inbördeskriget. För att förstå situationen i Sovjet reste han mycket, men gjorde också en samlad ansträngning för att bli personligen bekant med viktiga politiker för att sedan visa dem att det gick att lita på honom.

Bolsjevikerna var glada över att få se en seriös hållning till tillvaron i sitt land. Politiker är dessutom beredda att tala öppet när de kan vara säkra på att inte bli citerade – vissa politiker kanske jag borde säga – och i Moskva gav jag bevis på att jag kunde vara diskret. Det jag fick veta i hemlighet höll jag hemligt. Jag höll mig till en god journalistisk princip att en statsmans informationer är hans egna tills han väljer att offentliggöra dem. (Döden kan också innebära en öppning). Dessutom är jag en bra lyssnare och de flesta är villiga att tala om sig själva eller sitt arbete för en välvilligt inställd lyssnare.¹⁵

Som han senare skulle göra i Spanien reste han omkring för att få samtala med vanligt folk och ställa deras uppfattning mot det som han hade fått höra av de stora och mäktiga. Framgången med boken *Oil Imperialism: The International Struggle for Petroleum* (1926), som översattes till franska, tyska och ryska, gjorde att han fick i uppdrag att föreläsa i USA. Under arbetet med sin nästa bok, *The Soviets in World Affairs* (1930), lärde han känna folkkommissarien för utrikes ärenden, Georgij Tjitjerin och hans närmaste man, från 1930 också efterträdare, Maxim Litvinov. Han byggde upp en varm vänskap och en rik brevväxling med Tjitjerin, vilket sannolikt underlättades av att hans hustru, Markoosha, tidigare arbetat som sekreterare åt den store mannen. Till en början var Litvinov ytterst misstänksam mot journalister och svår att intervju. Men genom ihärdighet, och genom att de bodde i samma fastighet, skulle Fischer sakta men säkert vinna hans förtroende. Med sina små barn bredvid sig på kvällarna skulle Litvinov berätta för Fischer om sina möten med Briand, Chamberlain och Lloyd George. Tack vare Litvinov kom han i kontakt med den deporterade trotskisten Christian Rakovskij, som hade varit Sovjets ambassadör i London och Paris innan han blev deporterad. Rakovskij delade ohämmat med sig både av sina hågkomster och en mängd viktiga dokument. Fischers verk i två band, *The Soviets in World Affairs* (1930) byggde därför på oerhört viktig information. Den översattes till franska, tyska och ryska, men nazisterna skulle komma till makten innan den tyska utgåvan var klar och Stalin vägrade godkänna den ryska utgåvan. Men boken gav Fischer erkännande i USA som ledande expert på rysk politik och det skulle senare ge honom öppningar till olika utrikesministrar som Henry L Stimson och Cordell Hull.¹⁶

Fischer var en riktig sällskapsmänniska. Han skröt med att ha regelbundna attacker av lättja: ”I Moskva, Berlin, Paris, London och New York slog jag dank, träffade journalister, umgicks med familjen, släktingar och vänner och var en lidelsefull pokerspelare. I Berlin deltog jag och några andra korrespondenter en gång i ett pokerparti som pågick hela natten och som slutade med att jag vann 125 dollar. På den tiden kändes det som en miljon.” Han gillade att prata affärer med andra korrespondenter. I Moskva blev han god vän med många som senare skulle dela hans engagemang för den spanska republiken, bl a John Gunther, Dorothy Thompson, Walter Duranty, Anna Louise Strong och James Vincent Sheean. I Berlin träffade han Edgar A Mowrer, Hubert R Knickerbocker och den som skulle bli hans bästa vän, Frederick Robert Kuh från United Press. När Fischer ägnade

¹³ Fischer till Kirchweih, 1 januari 1934, Fischer Papers, Box 6, Folder 12; Sara Albern, *a.a.*, s. 118.

¹⁴ S J Taylor, *Stalin's Apologist. Walter Duranty: The New York Times's Man in Moscow*, New York: Oxford University Press, 1990, s. 227, 235-37; Fischer, *Men and Politics*, s. 208-29.

¹⁵ Fischer, *Men and Politics*, s. 119-21.

¹⁶ *Ibid.*, s. 124-43, 146-48, 204-06.

sig åt att träffa folk var det hustrun Markoosha som fick försörja sig och deras båda barn. I själva verket tycktes han inte ägna någon större uppmärksamhet åt sitt äktenskap eller sina barn och hade flickvänner på olika håll i Europa. Från 1929 började han komma på grön kvist och först då kunde han ta på sig ”partiellt ansvar för familjen”. Han slog svartsjukt vakt om att vara en fri man:

Jag har aldrig varit medlem av något politiskt parti eller någon fackförening eller, sedan ungdomens dagar, av någon klubb. Jag är i grunden libertarian och avskyr bojor, också av personlig karaktär. Jag kan ålägga mig själv disciplin men kommer att spjärna emot om någon annan vill ålägga mig det. Detta gäller i synnerhet intellektuell disciplin. För mig har frågan om att gå med i kommunistpartiet aldrig varit aktuell, eftersom jag aldrig skulle tillåta att någon annan talade om för mig var jag skulle skriva eller tycka.

Han anklagades ofta för att vara kommunist eller i sovjetregimens sold, något som han alltid kategoriskt förnekade. ”Om jag hade varit kommunist skulle jag inte ena skämts eller varit rädd för att erkänna det”, brukade han säga.¹⁷

Fischers betydelse som sovjetkännare och någon som kunde röra sig fritt i Ryssland gjorde att den brittiska underrättelsetjänsten började intressera sig för honom. Guy Liddell, chef för underrättelsetjänsten, skrev att ”han har skrivit flera mycket positiva böcker om Sovjetryssland och om det faktiskt är så att han inte är kommunist är han åtminstone ganska röd”.¹⁸ De var också intresserade av hans vän Frederick Kuh, en pro-kommunistisk journalist som varit korrespondent för *Daily Herald* i Wien och nu var United Press Associations man i London. I ett brev till Kuh, som den brittiska säkerhetstjänsten kommit över på något sätt, skrev Fischer från Moskva: ”Jag har inte träffat någon än, jag går bara runt i stan och samlar intryck.” Med en indirekt syftning på Stalin skrev han:

Det sägs att deras store ledare mer och mer lider av hysteriska anfall, stampar med fötterna och blir rasande också i samtal med diplomater, att han skriker för full hals och sliter hårtestarna när han träffar sina egna. Han tål inga motsägelser, ens i obetydliga frågor. Själva strukturen är dock mycket stark. Men intrigerna av personlig karaktär är oändliga, alla står mot alla.¹⁹

Fischer besökte Spanien för första gången från slutet av februari till slutet av mars 1934. Han gjorde omfattande resor på landsbygden i söder. Han intervjuade en rad professorer, journalister, parlamentsledamöter och tidigare ministrar, bl a den f d premiärministern Manuel Azaña.²⁰ Han återupptog kontakterna med Luis Araquistáin Quevedo, som han träffat i Berlin när denne var Spaniens ambassadör där. Araquistáin, en nära medarbetare till Largo Caballero, var grundare av och redaktör för *Leviatán*, socialisternas teoretiska tidskrift, som han bad Fischer att medarbeta i. Och han skulle också bidra med sex större artiklar till tidningen, fem om Sovjetunionen och en om Polen, mellan juni 1934 och juni 1936.²¹ Araquistáin såg också till att Fischer kom i kontakt med ledande spanska socialister. Araquistáin var gift med en schweiziska, Trudy Grua, och sammanförde Fischer med sin svåger, journalisten Julio Álvarez del Vayo, som var gift med Trudys syster Luisi. Álvarez del Vayo, som Fischer tidigare träffat i Moskva, stod också nära Largo Caballero och hade varit dennes ambassadör i Mexiko. Fischer hade med sig ett introduktionsbrev från Frederick Kuh till Lester Ziffren, chef för United Press kontor i Madrid, som sedan blev den som introducerade honom i kretsen av utländska och spanska journalister. Han kom också genast i kontakt med USA-ambassadören Claude G Bowers, som skulle bli en nära vän och någon som delade hans engage-

¹⁷ *Ibid.*, s. 149-51, 155-56, 200-01.

¹⁸ Liddell till IPI, 27 september 1934, Security and intelligence records releases, Personal [PF Series] files, KV2/984, 173A.

¹⁹ Fischer, *a.a.*, s. 155. Fischer till Kuh, 21 april 1934, Security and intelligence records releases, Personal [PF Series] files, KV2/984, 165A.

²⁰ Fischer till Kirchweih, 1, 7 mars, 4 april 1934, Fischer Papers, Box 6, Folder 12.

²¹ Om Largo Caballero och Araquistáin, se Paul Preston, *The Coming of the Spanish Civil War: Reform, Reaction and Revolution in the Second Spanish Republic 1931-1936*, Andra upplagan, London: Routledge, 1994, passim; ”Prólogo”, *Leviatán*: antologin (Madrid: Ediciones Turner 1976; ”The Struggle against Fascism in Spain: The Contradictions of the PSOE Left”, i *European Studies Review*, årg. 9, n° 1, 1979; Marta Bizcarrondo, *Araquistáin y la crisis socialista en la II República. Leviatán (1934-1936)*, Madrid: Siglo XXI, 1975; *Leviatán y el socialismo de Luis Araquistáin*, Glashütten im Taunus: Auvermann, 1974.

mang för republikens sak. Han blev också nära vän med konstnären Luis Quintanilla, som målade hans porträtt, med läkaren Dr Juan Negrín, som han samtalade med på tyska, och den amerikanske journalisten Jay Allen. Fischer gav sig snabbt ut på en resa på spanska landsbygden och det han såg gjorde honom förälskad i landet. Det lämnade också kvar en övertygelse om att så mycket fattigdom måste gå mot en blodig upplösning. I själva verket chockades han av att bristen på livsmedel var värre än i fattiga byar i Ukraina och när han insåg att tusentals bönder bodde i grottor.²²

Fischer skulle senare skriva om hur hans vänskap med Negrín börjat. Tillsammans med Jay Allen hade de tagit taxi till Colmenar Viejo, 40 kilometer norr om Madrid och talat med arbetarna på torget och i deras hem. Negrín var upprörd över den fattigdom som präglade allt och talade till och med om att man måste dela ut vapen till proletarietet:

Vi gick in i det kalla stenhus där en familj bodde och levde på bönsoppa och svart kaffe. Kvinnan berättade att hennes barn dött i lunginflammation. Negrín, som är läkare, sade att det sannolikt berodde på undernäring. Ett tredje barn, sju månader gammalt, låg sjukt i bräck i en spjålsäng. Mannen hade inte haft något arbete på flera månader. De var skuldsatta upp till öronen och såg ingen utväg.

Vad som speciellt slog honom var den värdighet med vilken de spanska bönderna bar sin fattigdom, något som han tyckte skilde sig från den undergivenhet som kännetecknade deras gelikar i Ryssland och Ukraina: ”Arbetarna i blå bomullsskjortor, små och svaga män, såg stolta ut. I deras ögon kunde man läsa ’Jag är människa’, trots att livet behandlade dem som hundar.”²³

I slutet av 1935 föreslog Fischer Freda Kirchwey på *The Nation* att hon skulle beställa en artikelserie om den växande internationella krisen under rubriken ”Arms over Europe”. ”Jag kommer att behöva mycket pengar”, skrev han. Som stor beundrare av ”vår favoritskribent” svarade hon: ”Mycket angelägen om att du skriver för oss, och bara för oss.” Efter att ha diskuterat frågan med de övriga redaktörerna skrev hon: ”Jag har fått igenom att erbjuda dig den oerhörda summan av 125 dollar för en serie om sex till åtta artiklar.” Detta var verkligen ett enastående erbjudande, omkring tre gånger så mycket som det normala arvudet. Fischer tackade för det generösa erbjudandet, men tillade att hans utgifter skulle innebära att ”inkomsten för min del blir i det närmaste noll. Men jag bryr mig inte. Jag vill göra detta och är glad över att du ger mig möjlighet till det.” I ett av sina brev till Freda Kirchwey talade han om med vilket allvar han tog sig an uppdraget: ”Jag upprepar gång på gång det jag alltid har i bakhuvudet när jag skriver: kom inte med några spådomar.” Han ville till varje pris undvika att skriva något som senare skulle visa sig vara osant: ”Jag tror att du kommer att tycka att jag är försiktig i de här artiklarna. Jag kontrollerar varenda mening med ett oräkneligt antal personer, med mina egna kunskaper och med dokument när sådana är tillgängliga. Du vill inte ha, det är jag säker på, några sensationsartiklar.”²⁴

Under sina besök sista kvartalet 1935 och början av 1936 i London, Paris, Rom, Wien, Prag, Berlin, Warszawa och Moskva stärkte han sitt enastående nätverk av viktiga kontakter bland statsmän, ambassadörer och journalister. Han började med Nationernas Förbund i Genève. Där återknöt han bekantskapen med en sovjetisk diplomat, som var den ryske representanten i Förbundets sekretariat, Marcel Rosenberg: ”En puckelrygg med djupt brinnande ögon som gjort stort intryck i Paris som ambassadråd vid sovjetiska ambassaden och som Paris salonger tävlade om att bjuda in.” Fischer hade lärt känna honom både där och i Moskva där de ofta haft delade meningar om bristerna i sovjetsystemet. Fischers benägenhet att gå i närkamp med sovjetiska ledare gjorde också att han blev vän med en av ledarna för Komintern, den ungerske revolutionären Bela Kun.²⁵

²² Fischer, *a.a.*, s. 242-45.

²³ Louis Fischer, ”Class War in Spain”, *The Nation*, 18 april 1934; Fischer, *Men and Politics*, s. 245-47; *Spanish Diary*, manuskript, s. 58-59, Fischer Papers, Box 25, Folder 2.

²⁴ Fischer (Moskva) till Kirchwey, 30 september, 7 november; Kirchwey till Fischer, 22 oktober 1935, Box 10, Folder 169, *Freda Kirchwey Papers*, Schlesinger Library, Radcliffe Institute for Advanced Study, Harvard University (i fortsättningen Kirchwey Papers); Fischer (Genève) till Kirchwey, 24 oktober, från Paris, 26 november 1934, Fischer Papers, Box 6, Folder 12.

²⁵ Fischer, *Men and Politics*, s. 249-83, 294-95.

”Mitt huvud är fullt och jag har samlat på mig en mängd material”, skrev Fischer till Freda Kirchwey och följden blev att han skrev fler artiklar än vad som var planerat. Freda var förtjust över hur bra de var, även om hon tyckte att han borde ha använt sig av en annan ton, mer personlig och av ”ögonvittneskaraktär”. Processen med att få artiklarna och sedan verkligen kunna publicera dem visade sig också mer än provande. Fischer var både perfektionist och i besittning av ett massivt ego. Han ville att artiklarna skulle publiceras i sin helhet och som de var skrivna, men *The Nation* hade helt enkelt inte tillräckligt med utrymme för det. Andra problem var att Fischer, som ju befann sig på resa, inte kunde se vad tidningen publicerade i övrigt om samma ämne och att det dessutom, med nödvändighet, uppstod dröjsmål med leveransen av artiklarna. Det var oundvikligt att en del av vad han skrev överlappade med annat som publicerades eller att det föreföll föråldrat när det väl anlände. Detta krävde redigering av hans texter, vilket i sin tur ledde till en skarp reaktion från Louis:

Jag gillar inte alls det sätt som ni använder min artikelserie på. Det känns som om ni saboterar hela detta stora arbete genom att sträcka ut det så långt över tiden. Alla artiklar var skrivna i ett sammanhang och har en gemensam nämnare och att publicera dem under en period av fyra månader utesluter den sortens enhetlighet och homogenitet [...] Jag kan inte gå med på det här sättet att föröda en helhet som jag fäster så stor vikt vid och som jag satsat så mycket av energi, tid och intresse på.

Eftersom Freda satte så stort värde på Fischers insatser var hennes svar förbindligt: ”Du har rätt, men om vi publicerat dem i rask följd hade vi varit tvungna att offra andra artiklar som också tycktes betydelsefulla. Den sortens redaktionella val är ofta svåra och jag vill inte alls påstå att de alltid görs på ett klokt sätt.”

Fischer bad i sin tur om ursäkt för sin överkänslighet, men fortsatte att komma med kommentarer om ”stympningar” medan hon hela tiden försäkrade honom att ”vi har gått så varsamt fram som omständigheterna medgivit”.²⁶

Efter att ha färdigställt serien återvände Fischer till Spanien i början av april, där han tog kontakt med Julio Álvarez del Vayo. Genom honom tillförsäkrade han sig intervjuer med den nye premiärministern och senare presidenten Manuel Azaña, samt med socialistledaren Francisco Largo Caballero. Azaña påminde Fischer om deras tidigare sammanträffande och sade: ”Ah, Fischer, det var ju han som gjorde narr av mig. Men inte mer än vad jag själv gör. Han är en klok journalist. Jag skulle vilja träffa honom igen.” Eftersom han ännu inte talade spanska hade han med sig Constanca de la Mora som tolk. Henne beskrev han i ett brev till Freda Kirchwey som ”en underbar flicka”. Kirchwey svarade: ”Vi är alla fulla av beundran för din förmåga att hitta señoritas överallt.”²⁷ Constanca hade han träffat hemma hos både Araquistáin och Álvarez del Vayo. Det skulle vara inledningen till en betydelsefull, om än något konfliktfylld, vänskap.

Den 10 april gav han sig ut på en kort men hektisk tur genom Extremadura och Andalusien i sällskap med Jay Allen, som höll på att samla in material till en bok om behovet av en jordreform. Det han upplevde blev, som han senare skulle skriva, förklaringen till att ”det spanska folket hade vunnit mitt hjärta”. Vid ett tillfälle, i den lilla staden Barcarrota i provinsen Badajoz, anlände de precis när ett socialismöte skulle starta. Då den utannonserade talaren, den lokala socialistiska parlamentsledamoten Margarita Nelken, inte anlant tog Fischer över mötet och fick de församlade bönderna att förklara sin situation. En resa på närmare 200 mil fick honom att dra den oundvikliga slutsatsen att den spanska landsbygden var en tidsinställd bomb och att högern satte sitt hopp till armén för att kunna förhindra en jordreform.²⁸

²⁶ Fischer till Kirchwey, 31 augusti 1935, Fischer Papers, Box 6, Folder 12; Kirchwey till Fischer, 9, 24 december 1935, 23 januari, 26 februari, 7 maj 1936; Fischer till Kirchwey, från Wien, 16 december 1935, från Moskva, 29 januari, från Madrid, 10 april 1936 (samtliga Kirchwey Papers, Box 10, Folder 169).

²⁷ Fischer till Kirchwey, 4 april 1936, Fischer Papers, Box 6, Folder 12; Kirchwey till Fischer, 7 maj 1936, Kirchwey Papers, Box 10, Folder 169.

²⁸ Fischer till Kirchwey, 10 april 1936, Kirchwey Papers, Box 10, Folder 169; Jay Allen, ”Fragment of Memoirs”, papers of Dean Michael Allen; Louis Fischer i Richard Crossrum (red.), *The God That Failed.*, London: Hamish Hamilton, 1950, s. 219 [sv. [Vi trodde på kommunismen](#), på marxistarkivet, s. 118]; Fischer, *Men and Politics*, s. 309.

Efter en vecka i södra Spanien for han vidare till Barcelona, där han tog en båt till Genua. Som han skrivit till Freda: ”Jag vill se Vesuvius spruta lava och kanske – jag vet att jag är optimistisk – höra Mussolini göra samma.” Nu blev det aldrig någon intervju med Il Duce. Efter ett kort uppehåll i Paris med Markoosha återvände han till Ryssland för att den 4 maj fira sina båda söners födelsedag.²⁹ När Spanska inbördeskriget bröt ut befann sig Fischer följaktligen i Moskva, men eftersom han såg Spanien ”som frontlinjen i kampen mot fascismen lämnade jag mer än gärna Ryssland för att kunna vara så nära striden som möjligt”.³⁰ Efter att ha semesterat i Tjeckoslovakien tog han sig till Paris, sedan tåget till Toulouse och efter att ha tillbringat en natt på järnvägshotellet var han en av de tio passagerarna när Air Frances ordinarie plan till Barcelona lyfte klockan sex på morgonen den 16 september 1936.

Två dagar senare skrev han i dagboken:

Jag är full av intryck och information. Om jag ska bli utsatt för detta bombardemang någon längre tid kommer jag att glömma saker som jag hade velat komma ihåg och nedteckna. Hjärnan gör en liten kommentar, en bild fladdrar förbi ens ögon på gatan eller flygfältet, man får en känsla. [...] Men detta inbördeskrig är så rikt, spännande och intressant att jag inte till något pris vill gå miste om något av det.

Efter visst dröjsmål lyckades han komma ombord på ett plan, som efter att ha misslyckats med att ta sig över bergen kring Madrid kunde landa i Valencia. Efter ett kort uppehåll där, bestämde man att fortsätta i bil, men usla väderförhållanden fick honom att inse att det var bättre att invänta ett tåg. Till hans förvåning lät ingen honom betala för resor eller mat. Han tog en promenad och blev lika fascinerad av de diskussioner som pågick mellan anarkister, som ville kollektivera allt, och socialister och kommunister, som hävdade att det var löjligt att konfiskera egendom tillhörig småföretagare och hantverkare. När tåget till sist kom fram till Madrid, efter en händelserik natt, gick det inte att hitta någon taxi på stationen och han och Victor Schiff från *Daily Herald* hyrde det enda fordon som fanns att tillgå – en dubbeldäckare – för att ta sig till Hotel Florida.³¹

I Madrid återupptog Fischer snabbt kontakterna med de spanjorer han träffat tidigare. Först och främst sin nära vän Luis Araquistáin. Denne var nu chefredaktör för vänstersocialisternas dagstidning *Claridad* och befann sig därmed i en märkligt motsägelsefull position. Större delen av sitt liv hade Araquistáin navigerat inom ett snävt politiskt spektrum av liberalism, fabianism och socialdemokrati. Mellan 1933 och 1937 hade han emellertid blivit teoretikern bakom den revolutionära retorik som socialistledaren Francisco Largo Caballero gjort till sin. Araquistáin hade radikaliserats under en frustrerande tid som undersekreterare för arbetsmarknad och social välfärd under Largo Caballero och vad han upplevt som Spaniens ambassadör i Berlin 1932 och 1933. Som vittne till nazismens uppgång och de förödande konsekvenserna av detta hade han blivit förespråkare för ett enat revolutionärt svar på fascismen från arbetarklassen. Han började ifrågasätta socialisternas medverkan i den borgerliga demokratin medan en hårdför och aggressiv höger satte stopp för alla reformer. I sin tidning *Leviatán* förklarade Araquistáin att valet stod mellan fascistisk eller socialistisk diktatur. Det var under den tiden han myntade uttrycket ”den spanske Lenin” om Largo Caballero. Han argumenterade för en bolsjevisering av socialistpartiet och att man skulle anamma Lenins taktik. Radikaliseringen gjorde att PSOE till en början närmade sig kommunisterna, men Araquistáin, och Largo Caballero, motsatte sig folkfrontspolitiken, eftersom den innebar ytterligare samarbete med borgerliga liberaler. Ironiskt nog skulle folkfrontstaktiken föra samman kommunisterna och högern inom socialisterna under Largo Caballeros ärkerival Indalecio Prieto. Det skulle också leda till en kollision mellan Araquistáin och dennes svåger Julio Álvarez del Vayo och därmed med nödvändighet påverka Araquistáins relation med Fischer.

I september hade Álvarez del Vayo precis utnämnts till utrikesminister, uppenbarligen sedan Prieto lagt in sitt veto mot Araquistáin, som varit Largo Caballeros första val. Araquistáin kände sig obe-

²⁹ Fischer till Kirchwey, 4 april 1936, Fischer Papers, Box 6, Folder 12 (från Genua), 17 april 1936; Kirchwey till Fischer, 7 maj 1936, Kirchwey Papers, Box 10, Folder 169.

³⁰ Fischer, *The God ...*, s. 219.

³¹ Fischer, *Spanish Diary*, s. 12.

kväm med att ha sin svåger som chef och förberedde sig på att fara till Paris som republikens ambassadör. När Fischer och han sågs var Fischer inte sen med att komma med klara råd angående det militära läget. Framför allt var han förvånad över att regeringen inte lyckats bryta motståndet från rebelltrupperna som stod under belägring i fästningen Alcázar i Toledo. Han framhöll att dödläget vid Alcázar skadade regeringens militära strategi genom att låsa fast tusentals män som kunde ha vänt utvecklingen vid fronten De grälade och Fischer uppmanade Araquistáin att använda sitt inflytande på Largo Caballero och få honom att gå hårdare fram. Den 19 september hade Araquistáin försett Fischer med en passersedel för att åka till Toledo. På vägen dit mötte han bilar på väg till Madrid med sårade soldater. Längs vägen räknade han till fem fordon som hamnat i diket och noterade syrligt: ”Vårdslös körning vinner inga krig”. Han blev också vittne till en kaotisk attack där ett stort antal milismedlemmar stupade helt i onödan. Den dåliga organisationen gjorde honom oerhört nedstämd: ”Det pågår inget politiskt arbete, inga massmöten. Man hör att tidningar efterfrågas. Milisen ligger bara sysslös. Det leder bara till slapphet och brist på disciplin.”

Besviken på vad han sett i Toledo återvände Fischer till Madrid. I *El Socialista*, språkrör för Prietos moderata socialister, läste han en ledare som manade till återskapande av den revolutionära energi som funnits tidigare och som gjort att rebellsidan besegrats i både Madrid och många andra städer den 18 juli. Fischer reagerade bittert: ”Ja, var kan den finnas, det undrar jag. Toledo, med sina nonchalanta miliser och hundratals bilar på besök, gav snarare intryck av en karneval än krig. Madrid har bytt kläder men inte sinnesstämning. *El Socialista* frågar sig hur energin kan fås tillbaka och svarar: genom att säga sanningen till folket.” Och att säga sanningen, hur obekvämt den än var, blev också den linje Fischer konsekvent skulle följa i sina artiklar. Det skulle leda till att han fick problem med en del av sina kommunistiska kollegor.³²

Den 20 september återvände Louis till Toledo i sällskap med Jan Yindrich, en av United Press korrespondenter i Madrid. Han blev förvånad över den frihet korrespondenterna förunnades: ”Efter att ha visat våra passerkort vid den valvport som man kommer in i Toledo genom, är det ingen som hejdar oss eller ställer några frågor. Vi får vandra runt helt fritt, besöka alla ställningar längst fram, samtala med trupperna, göra skisser, osv. Kriget är informellt.”

Han slog följe med sin vän Luis Quintanilla, som krigsministeriet sänt för att rapportera om hur belägringen utvecklades. Enligt Fischer är Quintanilla ”livlig, gestikulerar, upprymd” och han blev helt engagerad i ansträngningarna att försöka driva bort den belägrade garnisonen och hade svedda ögonbryn när Fischer träffade honom. I likhet med Fischer var han olycklig över milisens ineffektiva agerande och noterade med avsmak: ”För mycket litteratur och fotograferande. Manskapet trodde att det handlade om en picknick, de ville ha sin bild i tidningen.” På återresan till Madrid stannade Fischer nära Bargas, i byn Olias del Rey. De största jordägarna hade dödats i början av kriget och marken kollektiviserats. När Fischer frågade några gamla bönder om de kunde försvara sig svarade de att de unga männen farit för att slåss med miliserna och att de bara alltför väl visste att om rebellsidan segrade skulle många av dem slaktas, något som redan hänt släktingar söderut. En kvinna sade: ”Vi bönder står på den legitima regeringens sida för alternativet är att en del av oss kommer att dö och resten hamna i den gamla förnedrande fattigdomen.”³³

Fischers nyfikenhet var ousinlig. Allt i Madrid fascinerade honom – den frenetiska trafiken där milismän körde runt i halsbrytande hastighet medan de lutade sig mot signalhornet, kaféerna som var fulla med folk som talade om revolutionen, de prostituerade, gatuförsäljarna. Han lade märke till en tjusig skoaffär där republikens fana hängde och med en skylt som sade ”den här butiken håller på regimen. Länge leve republiken”. Hans kommentar var: ”Hur oroliga måste inte ägarna ha varit för att göra en sådan trosbekännelse!” Den 21 september åt han middag med sin vän Lester Ziffren. På väg till restaurangen Marichu såg de ett ställe där man kunde hyra danspartners i full aktivitet och bestämde sig för att gå in och ställa lite frågor: ”Hittade unga flickor, inte alls tokiga

³² *Ibid.*, s. 20-30.

³³ *Ibid.*, s. 32, 36-37.

till utseendet, som bjöd ut sig att dansa för en slant. Stället hette Shanghai och hade en skylt där det stod att det 'övertagits' av CNT och UGT. Inte ens ett inbördeskrig kunde få stopp på dansandet. Vid dörren satt en milismedlem med ett gevär." Fischer började förstås ställa frågor till flickorna och noterade belåtet att en var socialist och hade läst Marx, medan en annan, en baskiska, sade att de katolska baskerna kämpade tillsammans med socialister och kommunister för att de hatade carlisterna och fascisterna mer än marxisterna.

Oaktat all sin nyfikenhet på förändringarna i Madrid, kunde Fischer inte hålla sig borta från Toledo trots allt vad han hade fått bevittna under den misslyckade belägringen av Alcázar. Varje dag planerade han att göra något i huvudstaden, men då brukade endera Jan Yindrich eller Henry Buckley höra om han inte skulle åka till Toledo och då kunde han inte motstå det: "Tydligt har jag drabbats av en sjukdom, som jag kallar alcazarosis." En dag var han vittne till ett besök av Largo Caballero och det bidrog inte till att förbättra hans uppfattning om premiärministern. Efter att utan entusiasm ha åsatt en artilleripjäs avfyra en projektil mot Alcázar, for han sin väg

utan minsta ord till dem som samlats runt hans bil. Han höjde inte ens näven till hälsning. Stormgardisterna hade med säkerhet väntat sig någon form av erkänsla från hans sida. De blev modfälda när han hastade iväg. Man har sagt mig att han uppträtt så hela livet. Ändå är han oerhört populär. I den depressiva stämning som rådde runt Alcázar kunde han ha brutit mot sin vana och yttrat en mening som varmt och entusiasmerat.³⁴

Den 21 september for Fischer inte till Toledo eftersom han skulle träffa Marcel Rosenberg, den nyutnämnde ryske ambassadören. Han kommenterade oskuldsfullt: "Utnämningen vid denna tidpunkt har politisk betydelse. När Tyskland och Italien drar bort sina ambassader från Madrid framhäver Sovjetunionen sitt förtroende för och vänskap med den legitima regeringen genom att ackreditera ett speciellt sändebud där." Han hade känt Rosenberg i Moskva och Paris, men som ambassadör hade denne, även om han hade en vänlig ton, läpparna förseglade:

Som vanligt lyssnar Rosenberg, men undslipper sig inte ett milligram information. Jag gillar honom emellertid sedan gammalt. Hans namn irriterar många. Han kan vara bitande kall. Men han kan också vara varm och hjärtlig. Hur som helst lär jag mig mycket av honom också när han inte säger så mycket. Dessutom är han alltid klok, fångar en idé efter den första inledande frasen och reagerar med ansiktet eller med ett talande uttryck.

Efter det första mötet sågs Fischer och Rosenberg nästan dagligen tills han blev hemkallad till Moskva. Rosenberg introducerade honom för den prydlige, engelsktalande NKVD-officeren överste Alexander Orlov och för militärattachén vid ryska ambassaden, general Vladimir Gorev, som var den ryska militära underrättelsetjänstens "högste representant" i Spanien – GRU.

Fischers inställning till den sovjetiska politiken i Spanien tyder på att han inte alls hade någon särskilt privilegierad ställning. Hans främsta informationskälla var *Pravda* som han köpte varje morgon. Han ansåg det vara av oerhörd betydelse att tidningen av sina sex sidor ofta ägnade över en helsida, och aldrig mindre än en halvsida, åt brev från sovjetiska medborgare som bidrog med livsmedelshjälp åt Spanien. Utan minsta spår av cynism skrev han i sin dagbok:

Av det sätt *Pravda* uppmärksammar läsarbreven är det uppenbart att Moskva är helt på det klara över den betydelse som utvecklingen i Spanien har för egen del och därför kommer man inte att snåla med att hjälpa Madrid att slå tillbaka rebellerna. Moskva hyser varma och naturliga sympatier för en antifascistisk regering med två kommunister och under ledning av Largo Caballero, som för ett halvår sedan sade till mig att "det var ingen skillnad mellan honom och en kommunist".

Fischer var bara alltför väl medveten om att den sovjetiska politiken drevs av nationella intressen och han var speciellt skarp i sina analyser av de risker som en seger för Franco skulle innebära för Ryssland. Det handlade inte bara om att tyskarna skulle få tillgång till Kanarieöarna eller att italienarna skulle göra sig hemmastadda på Mallorca, utan den inverkan en seger för fascisterna i

³⁴ Lester Ziffren, dagboksanteckning 21 september 1936, "Diary of a Civil War Correspondent", Ziffren Papers; Fischer, *Spanish Diary*, s. 42-45, 50; *Men and Politics*, s. 341.

Spanien skulle få i Frankrike. Han insåg att Hitlers avsikt var att underminera den sovjetisk-franska alliansen och att de antisocialistiska fördomarna hos den härskande klassen i Storbritannien gjorde dem blinda för vad en seger för Franco skulle leda till för deras imperium.³⁵ Hans relativa aningslöshet beträffande Sovjets politik stod i skarp kontrast till den skärpa som framgick i de artiklar han senare publicerade, skillnaden bestod i att han senare hade tillgång till insider-information.

Fischer skrev lovordande om ledarartiklar i *El Socialista* som sade att det var viktigare att vinna vid fronten än att ta över bilar och hotell i Madrid. Samtidigt klagade han över vad han ansåg vara absurda restriktioner för tidningarna att säga sanningen om det kinkiga läge som republiken befann sig i. Han var också upprörd över lögnen i europeiska tidningar om att republikens president, Manuel Azaña, hade flytt till Alicante. Likaledes ilsknade han till när Largo Caballero den 25 september vägrade godkänna ett uttalande där nationen informerades om det kritiska militära läget och skrev bittert: ”Massorna borde fås att bli entusiastiska eller skrämmas till att agera. I stället är det en farlig optimism som leder till ett förlamande ’Livet går vidare’. Och i Madrid går livet vidare som vanligt – förutom att det mest handlar om nöjen och inte om verkligheten.”³⁶

Dagen innan, den 24 september, hade Fischer ringt sin vän Juan Negrín, som tre veckor tidigare utnämnts till finansminister. Louis hade varit i Toledo dagen före och återvänt nedsölad med blod från sårade milismedlemmar, som han varit med om att undsätta. Samtalet den natten på hans hotell – på grund av artilleriattackerna hade han flyttat till Hotel Capitol på andra sidan av Gran Vía från Florida – hade varit dystert. En annan hotellgäst, Michail Koltsov, hade berättat att han försökt köra bortom Toledo men bara kommit 14 kilometer när han stött på framryckande nationalisterna. När Fischer träffade Negrín kunde han bara ge honom en pessimistisk bedömning av läget. Negrín höll med om att det sett illa ut, men gjorde gällande att Largo Caballeros nya regering höll på att genomföra förbättringar. Han gick så långt som att säga att han var mer orolig för vad som skulle hända sedan republikens oundvikliga seger inträffat. Han talade om att han höll på att organisera en specialstyrka av gränsvakter, *Los Carabineros*, för att skydda bankerna och strama upp gränskontrollerna. Fischers förmåga att få politiker att tala ohämmat med honom gjorde att Negrín både anförtrodde honom detaljer om republikens överföring av guldreserven till Sovjetunionen och sina egna tvivel på Largo Caballeros duglighet. Han hävdade att vad som behövdes var ”ett ledarskap av stål”. Caballero gick det knappast att tala med. Han ville inte lyssna på kritik. Han var alldeles för känslig. Fischer nämnde sin oro över pressen och det faktum att befolkningen matades med lögnen om det verkliga allvaret i situationen.³⁷

I Madrid inledde Louis en relation med den attraktiva norska journalisten Gerda Grepp. Hon var i Spanien som korrespondent för den socialdemokratiska tidningen *Arbeiderbladet* och blev nu lidelsefullt förälskad i honom. Hon skrev till honom att de 29 år som gått innan de träffades varit meningslösa jämfört med de få månader hon känt honom. De var tillsammans i Spanien och på andra håll i Europa. Det skulle faktiskt utvecklas till en av hans mer långvariga affärer som skulle vålla hans hustru en hel del bekymmer. Markoosha fick veta vad som var på gång av en av sina vänner i Moskva, Elsa Wolf, som hört det av sin man, som var en av de sovjetiska rådgivarna i Spanien.³⁸ Under kriget i Spanien skrev Markoosha många passionerade brev där hon gång på gång klagade över att han inte hörde av sig. Hon klagade sällan, men emellanåt var bitterheten över att vara lämnad uppenbar: ”Du vet hur tomt på kärlek mitt liv blivit, kan du inte någon gång vara lite ömmare, mer personlig. Jag kan inte klandra dig för att du tappat känslorna efter denna tillvaro av att konstant leva åtskilda, för att du antagligen hittar andra lösningar på dina egna behov. Men du kan inte bara lämna mig åt ett öde som jag inte gjort mig förtjänt av.”³⁹

³⁵ Fischer, *Spanish Diary*, s. 45-46; *Men and Politics*, s. 342-43.

³⁶ Fischer, *Spanish Diary*, s. 53-58.

³⁷ *Ibid.*, s. 69-74.

³⁸ Gerda Grepp, brevväxling med Fischer, Fischer Papers, Box 41, Folder 2. Fischer, *Men and Politics*, s. 363, 365.

³⁹ Markoosha till Fischer, 18 oktober 1938, Fischer Papers, Box 41, Folder 2.

Den 25 september kom Fischer och Jay Allen över ett oerhört scoop, sannolikt till följd av deras nära vänskap med både Julio Álvarez del Vayo och Juan Negrín. De fick tillstånd att intervju en italiensk pilot som störtat den 13 september och hölls fången på Prietos Marin- och flygministerium. Republikens flygvapenchef Ignacio Hidalgo de Cisneros ville ta reda på om den livrädd 23-åring med italienskt pass i namn av Vincenzo Bocalari i själva verket, som han påstod, var amerikansk medborgare som hette Vincent Patriarca och var född i City Island i Bronx i New York. Han talade New York-engelska med italiensk accent och italienska med New York-accent. Allen och Fischer försäkrade honom att de inte ville honom något ont, även om Fischer också sade: ”Du är en äventyrare och en jäkla idiot och nu har du ställt till det riktigt ordentligt för dig. Regeringen här har all rätt att skjuta dig. Om du handlar klokt kanske vi kan hjälpa dig.” Allen berättade att de bestämde sig för att tro på det han sade.⁴⁰

Barberare till yrket hade Patriarca 1932 åkt till Italien för att förverkliga målet att bli flygare och hade tjänstgjort i Abessinien innan han hamnade i Spanien, lockad av de imponerande löner som rebellerna erbjöd. Under en flod av tårar bad han dem att skona hans liv. Han påstod sig ha vänt sig mot francoisterna efter att ha sett dem avrätta arbetare i söder och den anständiga behandling han fått efter att ha tillfångatagits av republikanerna. Fischer sade att de skulle försöka få honom frigiven, även om hans dagboksanteckningar tyder på att han inte var särskilt optimistisk. Hur som helst vände sig han och Jay Allen till USA:s ambassad. Claude Bowers tog sig an hans fall via USA:s chargé d'affaires i Madrid, Eric Wendelin, som svar på en tidningskampanj i USA som igångsatts av den märkliga ”Tusen mödrars kommitté”.

Álvarez del Vayo försäkrade Wendelin att Patriarca inte skulle bli skjuten utan behandlas väl. Han såg till att Patriarca placerades under ambassadens beskydd där han, enligt Edward Knoblaugh från Associated Press, framstod som ”en ömklig typ”. Men när självförtroendet återkommit brukade Patriarca titta på luftstriderna från ambassadträdgården och skrika: ”Gud, om jag bara fick vara med där uppe, så skulle de få se på.” Wendelin såg till att Patriarca blev hemskickad till USA, där han gjorde sig ett namn genom att fördöma den republikanska sidan och hylla rebellerna innan han så småningom återvände till Italien för en karriär i Mussolinis flygvapen.⁴¹

I samband med ett annat besök vid fronten, nära Quismondo sydväst om Madrid, blev Fischer förfärad över milisens lättsinniga attityd inför de framryckande afrikanska kolonnerna. De hade inte grävt ner sig ordentligt, utan låg bakom en dålig barrikad av lös jord, som inte dög till att stoppa några kulor. Upprörd skrev han i dagboken:

I stället för att gräva skyttegravar, som de hade kunnat göra med några skovlar, de slappade och åt, åt storartat. De flesta skar skinkbitar från grislår. Högar av meloner, gula och gröna, gav färg åt scenen. Man drack vin. En milismedlem gav mig en Havannacigarr. Tjänade de inte tio pesetas om dagen? En bra mekaniker i staden kunde tjäna lika mycket.

På återvägen till Madrid, nära Olías del Rey, stötte han på en grupp milismedlemmar som flydde som en fårscock från Toledo efter en flygräd. Det var den händelse som Fischer beskrev så öppen- hjärtigt att det renderade honom hård kritik av Cockburn och Koltsov. Artikeln var skriven den 8 oktober, men publicerades inte i New York förrän 16 dagar senare. Att Fischer så bestämt försvarade vikten av att berätta sanningen om republikens svårigheter talar emot uppfattningen att han närmast religiöst följde kommunistpartiets linje.⁴² Men trots oenigheten var Fischer och Koltsov vänner också fortsättningsvis.

⁴⁰ Fischer, *Spanish Diary*, s. 79-83; Jay Allen, ”U.S Boy bomber, Wet-eyed Tells a Story of War, Chicago Daily Tribune, 30 september 1936.

⁴¹ Chicago Daily Tribune, 1, 11 oktober 1936; Hull till Wendelin, 12 oktober, Wendelin till Hull, 13 oktober, 6 november 1936, Foreign Relations of the United States 1936, vol II, Washington DC: Government Printing Office, 1954, s. 735-37, 752-53; H Edward Knoblaugh, *Correspondent in Spain*, London och New York: Sheed & Ward, 1937, s. 114-15; Judith Keene, *Fighting for Franco. International Volunteers in Nationalist Spain during the Spanish Civil War, 1936-1939*, London: Leicester University Press, 2001, s. 95-99.

⁴² Fischer, *Spanish Diary*, s. 84-87; Louis Fischer, ”On Madrid’s Front Line”, *The Nation*, 24 oktober 1936. Se kapitel

Fischers sammanfattning av Toledos fall kunde inte ha varit grymmare:

Faktum är att alla trupper i Toledo flydde när fienden närmade sig. Regeringen bär en stor del av skulden. Dess politiska arbete var under all kritik. Den åsåg likgiltigt hur en växande demoralisering började underminera manskapets kampvilja. Anarkisterna bidrog starkt genom sin motvilja mot disciplin och sitt motstånd mot officerarna. Men officerarna var heller inte till någon nytta.

Under ett besök vid fronten i början av oktober blev han belåten när han stötte på en enhet bestående av spanska idrottsmän, löpare, boxare, fotbollsspelare och till och med några tjurfäktare. Men han var förtvivlad över deras dåliga utrustning och att inga riktiga försvarsanläggningar byggts i väntan på de framryckande afrikanska kolonnerna och noterade:

det skulle ha kunnat ha stärkt deras kampanda om en politisk ledare från Madrid hade åkt ut och talat om den sak de är här för, talat om vilka åtgärder regeringen redan vidtagit på det sociala och ekonomiska området för att hjälpa de fattiga och förtryckta, fördöma fascismen och förklara hur rebellsidan ägnat sig åt att döda i omfattande skala i södra Spanien, påminna dem om att det också var vad som väntade dem och deras familjer om regeringen förlorade, inspirera dem, entusiasmera dem, få dem att tänka och känna. I stället var fronten bortglömd av propagandisterna och även av kvartermästarna. Har de inga fler automatgevär åt dem? Inga handgranater? Går det inte att skicka ut arbetare för att gräva riktiga skyttegravar här?⁴³

Fischers analys av republikens inre problem var särskilt klarsynt. I likhet med Koltsov var Fischer en person med oerhörd energi, osjälvisk nyfikenhet och helt ohämmad när det gällde att söka upp viktiga personer och sedan förmedla sin egen uppfattning eller rent av komma med råd. Han hade vänner i hela ledningen för socialistpartiet, men krigets realiteter fick honom att ändra sin uppfattning om dem. Han fortsatte att känna entusiasm för Julio Álvarez del Vayo, medan han däremot kom att bli ytterst kritisk, för att inte säga nedlåtande, till Francisco Largo Caballero. Han hade inte blivit imponerad när han intervjuat honom i samband med sin resa i Spanien på våren 1936 och den 3 april hade Largo Caballero självbelåtet sagt till honom att högern bara kunde återkomma till makten genom en statskupp, som han var säker på att man skulle kunna slå ned.⁴⁴ Nu visste Fischer att det i Madrid viskades om att den man som närmade sig 70 var för gammal för att leda kriget.⁴⁵ På eftermiddagen den 11 oktober närvarade Fischer på ett massmöte i Madrid, där Álvarez del Vayo höll ett engagerat tal. Publiken hade blivit förtjust när den ryske ambassadören Marcel Rosenberg steg upp på scenen. Efteråt träffade Fischer Rosenberg på Hotel Palace, där de delgav varandra sin pessimism över hur kriget fördes. Han bestämde sig för att skriva ett brev till premiärministern och fästa dennes uppmärksamhet på avsaknaden av en samlad krigsinsats: ”Jag hamrade febrilt ned det på tjugo minuter och tog två spårvagnar till utrikesministeriet.” Där mötte han Álvarez del Vayo och var brutalt öppen hjärtig både i kraft av deras personliga vänskap och sitt eget engagemang för republikens sak. Han berättade för utrikesministern om den brist på försvarsförberedelser som han konstaterat under sina besök vid fronten. När ministern höll med om att dyrbar tid förspillts hävde Fischer med sedvanlig impulsivitet ur sig: ”Det här är ditt tillfälle att göra historia. Du måste ta ansvaret för försvaret av Madrid. Åt helvete med det här ämbetet. Kan du inte ta kontakt med byggfacken och säga åt dem att upphöra med civilt byggande i Madrid och i stället börja konstruera skyttegravar och skyttevärn? Kan vi inte göra det i morgon?” Álvarez del Vayo sade att hans försök hade gått om intet eftersom bara Largo Caballero hade den makt som behövdes. Fischer läste upp utkastet till sitt brev och Álvarez del Vayo uppmanade honom att skicka det fast utan några som helst hänvisningar till Largo Caballeros ålder, som han var ytterst känslig för.⁴⁶

På morgonen den 12 oktober 1936 översattes Fischers brev av två spanska vänner. Även om det var skrivet i respektfull ton var innebörden förödande, i synnerhet för en man som ansåg sig vara en stor

⁴³ Fischer, *Spanish Diary*, s. 90, 94.

⁴⁴ Fischer, *Men and Politics*, s. 309.

⁴⁵ *Ibid.*, s. 352.

⁴⁶ Fischer, *Spanish Diary*, s. 95-101.

revolutionär. I brevet jämfördes den stora massmobilisering som skett under belägringen av Petrograd 1919 med vad som nu pågick i Madrid:

Jag är ytterst oroad över sakernas tillstånd här. Många åtgärder som lätt hade kunnat vidtas, och som måste vidtas, har inte blivit av. Jag har varit vid fronten ofta och jag har inspekterat situationen runt Madrid. Objektivt sett är läget alls inte utsiktslöst. Det finns inget som säger att inte ni med era stora resurser i manskap och entusiasm åtminstone skulle kunna hålla tillbaka fienden vid de nuvarande ställningarna. Men det jag saknat mest under mina tre veckor här är den energi och beslutsamhet som borde präglade en revolution. Jag har i detalj studerat den ryska revolutionen. När Petrograd var hotat 1919 mobiliserades varje medborgare. Inte heller väntade man på att de vita skulle komma till dem. Febrilt politiskt arbete skedde samtidigt som försvarsställningar outtröttligt byggdes upp, nytt manskap mobiliserades, gamla soldater utbildades och officerskadern organiserades. Inget lämnades ogjort. Staden fungerade som en kraftfull motor. Helt ärligt kan jag säga att jag saknar den stämningen här. Givetvis känner jag till alla svårigheter och handikapp. Ni saknar mycket som behövs. Men ni måste göra mer än hittills. De som lät fienden inta Madrid kommer att dömas som brottslingar av historien ... Jag måste säga: om det inte vore så att jag visste att män jag känner som uppriktiga och trofasta revolutionärer satt i denna regering skulle jag vara benägen att tro att det är förrädare och sabotörer som har ansvaret för att försvara denna stad och hålla samman fronten. Det är det intryck varje objektiv iakttagare måste få.

Från allmän kritik övergick Fischer till den specifika anklagelse som många framfört och fortsatte:

Exempelvis skulle jag villa ställa er följande fråga: det finns tiotusentals byggnadsarbetare i Madrid. Ni har flera cement- och tegelfabriker här. Varför bygger ni inte skyttegravar och skyttevärn av betong? Varför ger ni inte order om att allt civilt byggnadsarbete i Madrid upphör och låter arbetarna bygga en "Hindenburg-linje" i järn cirka 30 kilometer från Madrid och som fienden inte kan ta sig igenom? Dessutom måste höjderna runt staden befästas. Allt sådant kunde göras på relativt kort tid. Det skulle förbättra soldaternas moral om de såg att ni gjorde något för dem och det skulle förse dem med ställen där de kunde ta skydd undan flyngreppen. Det här är inget som är svårt att åstadkomma och som måste göras. Taggrådshinder med elström, minering av broar och vägar, skapande av underjordiska artilleriställningar – allt detta och mycket annat går att göra.

Fischer fortsatte med att poängtera att Largo kritiserades för att han inte talade till befolkningen, att de hade förlorat förtroendet för honom och hans militära rådgivare, den nyligen befordrade generalen José Asensio Torrado. Han undrade också varför inget gjorts för att starta gerillakrigföring bakom de afrikanska kolonnernas långa kommunikationslinjer.

Senare samma dag blev Fischer kallad till premiärministerns kontor. En plågad Largo Caballero berättade att han hade skickat efter skovlar från Barcelona för två månader sedan och försökt köpa taggtråd i Frankrike. Ursäkten var tunna och följdes av den än mer defaitistiska kommentaren: "Beträffande byggarbetena i Madrid kan ju ni försöka handskas med vår fackförening. Deras företrädare var här tidigare. De kom för att ställa krav på mig." Och detta av den man som utsetts att leda regeringen just på grund av sitt inflytande över arbetarrörelsen. Det som främst bekymrade honom var, precis som varit fallet sedan 1917, att CNT skulle kunna tillskansa sig någon fördel på bekostnad av UGT eller, än värre, att hans popularitet och rykte som fackföreningarnas hjälte kunde bli lidande. Tydligt helt omedveten om att kriget innebar nya prioriteringar fortsatte Largo Caballero att jämrå sig: "Om de socialistiska fackföreningarna lyder regeringen kommer den anarkosyndikalistiska landsorganisationen, CNT, att bedriva propaganda mot socialisterna och försöka locka över deras medlemmar." Han avslutade ömkligt med att citera Fischers brev till honom: "Kanske har ni rätt, kanske har 'folket i Madrid redan förlorat förtroendet för mig'. Låt dem välja någon ersättare." I det läget sparkade del Vayo till Fischer under bordet och sade: "Han mår inte alls bra. Muntra upp honom." Då sade Fischer: "Jag tror inte hela landet har förlorat förtroendet för er. Tvärtom är känslan att ni är den ende som klarar av jobbet. Men folket känner inte till ert ledarskap. Ingen talar om för dem vad som händer. De har känslan att tidningarna och de officiella kommunikationerna ljuger för dem. Ni har inte hållit ett enda tal till nationen sedan ni tillträdde." Knappt förmögen att vakna upp ur sin depressiva dvala var Caballeros svar lika defaitistiskt. "Nej", medgav han, "det har jag inte. Jag är för upptagen. Mitt kontor är alltid fullt med folk som vill träffa

mig. Det finns de som är bättre talare. Låt del Vayo hålla tal.” Fischer vädjade till honom att tala femton minuter i radio, men premiärministern bara skakade på huvudet.⁴⁷

Tonen i Fischers dagbok understödjer helt klart hans senare påståenden om att han, trots all den sympati han kände för det sovjetiska samhällsexperimentet, aldrig varit medlem av kommunistpartiet. 1949 sade Fischer, under ed inför det amerikanska invandrarverkets utredning (man var ute efter upplysningar om en person vid namn Mills eller Milgrom):

Sedan jag kommit till Spanien bevakade jag nyheter vid fronten och politiska nyheter om regeringen – bara den sorts arbete en korrespondent normalt gör – och jag blev mycket sympatiskt inställd till deras sak, eftersom jag ansåg att om fascismen besegrades i Spanien skulle det inte bara vara en seger för demokratin, och ett nederlag för Hitler och Mussolini som redan var inblandade där, utan också att en seger för demokratin i Spanien var bästa sättet att förhindra det andra världskrig, som en del av oss redan kände vara i annalkande vid den tiden.

På frågan om han någonsin varit medlem i något kommunistiskt parti någonstans i världen svarade Fischer kategoriskt ”Aldrig”. ”Rent allmänt är jag inte någon som ’går med’, trots alla de politiska kontakter jag har nu och hade tidigare. Jag tror inte att jag var medlem av någon så kallad frontorganisation. Om jag varit det skulle jag inte vara rädd för att tala om det, för ända fram till 1939 hyste jag sympatier för några av dessa så kallade frontorganisationer.” På frågan om varför svarade han: ”För att många av dem var mer eller mindre antifascistiska. De gjorde saker som jag då trodde kunde förhindra kriget, leda till seger över fascismen och stärka demokratin i olika delar av världen.”⁴⁸

Förvisso kunde det inte råda någon tvekan om hans sympatier:

Om 200 högre officerare i armén arresterats för ett halvår sedan i ett överrumplande slag kunde Spanien ha besparats de 80 000 män och kvinnor, som enligt en grov uppskattning dödats de tio senaste veckorna av inbördeskriget. Som den renläriige intellektuelle Azaña är, föredrog han stegvist agerande i stället för drastisk handling. Hans jordreform skrämde upp jordägarna utan att på allvar försvaga dem. Hans försiktiga förflyttning av några generaler från Madrid till poster i utkanterna blev en varning för dem om vad som skulle kunna se och innebar att de kunde planera ett uppror. Att den halvfeodala klassens oro för sin egendom sammanföll med militaristernas oro för att förlora sin ställning som beskyddare av de klasser som de härstammade från förklarar det pågående upproret mot den legala makten. Pedanter må ägna sig åt härklyverier om det lagliga i situationen, verkligheten är att jordägare, generaler, fascister och deras bundsförvanter gör ett sista försök att kuva den folkliga revolution, som inleddes när Alfonso kördes bort. Det är en revolution mot utbredd fattigdom, för mänskliga rättigheter, för framsteg.⁴⁹

Det var samma artikel som, på grund av sin brutalt realistiska skildring av kaoset och paniken bland otränade milismedlemmar utanför Toledo, hade renderat honom giftig kritik från Michail Koltsov. Han hade gjort gällande att hans skyldighet gentemot läsarna var att rapportera fakta: Koltsov däremot hade lika brutalt klargjort att det fanns högre värden än sanningen. I sin egen dagbok tonade Koltsov till exempel ned närvaron av ryska vapen och rådgivare då han visste att det var något som användes mot republiken. Det var inte någon uppfattning som Fischer delade. I en av sina artiklar om Internationella brigaderna nämnde han att han frågat mannarna i en enhet om deras kulspruta: ”Svaret var att den är ’mexikansk’, men på vapnet kunde man se bokstäver från det ryska alfabetet. ’Mexikansk’ är en omskrivning och ordet uttalas aldrig utan en blinkning. Själv föredrar jag att säga som det är.”⁵⁰

Fischer ansåg att kriget i Spanien var avgörande för världsfreden och demokratiska rättigheter: ”Jag kände så stark sympati för republikens sak att jag förstod att det inte bara räckte med att skriva om

⁴⁷ Fischer, *Spanish Diary*, s. 102-04; Fischer, *Men and Politics*, s. 352-57. Om Asensio, se Antonio Cordón, *Trayectoria (Recuerdos de un artillero)*, Paris: Colección Ebro, 1971, s. 261-62.

⁴⁸ ”Examination of Louis Fischer by Laurence G Parr, Investigator”, s. 3, 11 i Fischer Papers, Series 2, Subject Correspondence, Box 16, Folder 1, ”International Journeys and Correspondence: Spain (1936-1939, 1949)”.

⁴⁹ Louis Fischer, ”On Madrid’s Front Line”, *The Nation*, 24 oktober 1936.

⁵⁰ Louis Fischer, ”Madrid’s Foreign Defenders”, *The Nation*, 4 september 1937.

den. Jag ville göra något mer konkret och anslöt mig därför till de Internationella brigaderna.”⁵¹ Han anslöt sig efter att ha lämnat Madrid den 7 november och erinrade sig senare: ”Jag är mer stolt över detta än allt annat som jag gjort i mitt liv. En nation blödde. Automatgevär riggades upp på elfenbenstornet. Det räckte inte med att skriva.” En kort tid var han kvartermästare, i ungefär två månader, även om han aldrig bar uniform annat än en jacka och byxor av manchester och aldrig bar vapen. Hans uppgift var att organisera mathållning, kläder och utrustning åt brigaderna. Enligt Martínez Amutios upphetsade fantasi var Fischer Moskvas kassachef i brigaderna. Det är rent nonsens, inte minst på grund av att Fischers kontakter med brigaderna bara var kortvarig. Det skulle sluta olyckligt genom att han drabbade samman med André Marty, den paranoide och våldsamt auktoritära stalinist som i själva verket var den som Moskva utsett att kontrollera brigaderna. Marty var djupt avundsjuk på grund av att Fischer talade så bra ryska och hade goda kontakter med högre sovjetiska rådgivare. Han reagerade ilsket på Fischers öppna kritik av hans diktatoriska arbetssätt. Fischer påstod senare att deras konflikt varit oundviklig, ”kanske på grund av att jag är en självständig typ, men främst förmodligen för att jag inte var kommunist och att det inte gick att köra med mig som han ville med alla, jag kände att jag inte var önskvärd där. På sätt och vis stack jag ut som en sårig tumme och därmed var det mer eller mindre underförstått att jag borde lämna brigaden.” Fischer själv antyder att Marty manövrerade för att få bort honom. Det skulle ha varit osedvanligt finkänsligt för Marty vidkommande, med tanke på hans notoriskt auktoritära tendenser och benägenhet att tillämpa de mest brutala bestraffningar för minsta överträdelse mot den disciplin han godtyckligt infört. Med tanke på Fischers kontakter med Rosenberg och Gorev, med Orlov och Koltsov, med Álvarez del Vayo, Negrín och Largo Caballero, kan Marty ha insett att han fick gå fram mjukare än vanligt. Det kan också varit så att Komintern bedömde att den sympatiskt inställda Fischer kunde vara till mer nytta någon annanstans och lät Marty få veta detta.⁵²

I detta sammanhang kan det vara av viss betydelse att Fischer i sin dagbok uppger att han från Paris hade med sig en rekommendation av ”M”, som gjorde att han fick bo på Hotel Florida. Sannolikt var denne ”M” Willi Münzenberg, Kominterns propagandatrollkarl som bodde i Paris. Och enligt Münzenbergs hustru Babette Gross ”stod Willi och Fischer på god fot med varandra”.⁵³ Han var också bekant med Münzenbergs närmaste man, Otto Katz. Och i själva verket skulle han, enligt brev som den brittiska underrättelsetjänsten snappat upp, snart ha haft kontakter med Katz om att ge republikens sak så mycket uppmärksamhet som möjligt i England och USA.⁵⁴ Det går inte att exakt få fram vem som sammanförde vem med vem, men tveklöst var det så att Fischer kort efter ankomsten till Madrid kontaktade sin gamle vän Julio Álvarez del Vayo, den socialistiske journalist som den 4 september blivit utrikesminister i Francisco Largo Caballeros regering. En av Álvarez del Vayos främsta prioriteringar var att få slut på demokratiernas non-interventionspolitik genom att ge internationell publicitet åt republikens sak. Det är knappast förvånande att han vände sig till Fischer för att få hjälp med att organisera republikens press- och propagandatjänst och heller inte att Münzenberg och Katz skulle ha varit intresserade av att få Fischer att bidra till detta.

Fischer skrev indignerat om vad republiken utsattes för och med en glödande beslutsamhet att ändra demokratiernas non-interventionspolitik. I november 1936, efter en vecka av bombräder mot Madrid då många barn dödades, skrev han:

Att italienska och tyska piloter kan attackera icke stridande spanjorer med bomber och automatgevär utan att det leder till protester för att tvinga demokratierna att intervensera och skydda Spaniens progressiva republik är en ganska bra måttstock på den moraliska kalibern i världen av idag.⁵⁵

⁵¹ ”Examination of Louis Fischer”, s. 3.

⁵² Martínez Amutio, *Chantaje ...*, s. 368-69; ”Examination of Louis Fischer”, s. 3-4; Fischer, *Men and Politics*, s. 366-80.

⁵³ Babette Gross, *Willi Münzenberg. A Political Biography*, East Lansing, MI: Michigan State University Press, 1974, s. 306.

⁵⁴ Katz sekreterare till Isabel Brown, 1 mars 1937, Security and intelligence records releases, Personal [PF Series] files. KV2/1910, 88A.

⁵⁵ Louis Fischer, ”Madrid Jeeps Its Nerve”, *The Nation*, 7 november 1936.

I början av december, efter att ha hamnat i blodbadet efter en bombattack på Madrid skrev han engagerat om sårade kvinnor, barn och gamla, om de som blivit hemlösa och om de som beordrade vågorna av Junkerplan. Han skrev också klarsynt om de vidare internationella konsekvenserna:

I Spanien testar två stora världsordningar varandra. Än så länge har fascisterna gett prov på mer initiativkraft och djärvhet. De var först med att skicka flygplan och utrustning. Nu är de först med att skicka trupper. Deras ubåtar och andra örlogsfartyg spionerar på och blandar sig i den lojala spanska flottans operationer i hamnar i öst. Deras fräckhet försiggår obehindrat eftersom England och Frankrike dussintals gånger visat dem – Etiopien, Rhenlandet osv – att den som vågar vinner. Demokratisk diplomati är ingen match för fascistisk arrogans. Om Franco segrar kommer Europa att bli svart och hamna i krig så fort Hitler och Mussolini är redo.⁵⁶

I mitten av december 1936 åkte han till Paris, fortfarande plågad av det han sett i Madrid. Han skrev till Freda Kirchwey: ”Jag önskar du kunde göra någonting. Kan du inte bilda en kommitté för att skicka medicin, hjälp – hjälp med att evakuera?” Han föreslog att han skulle fara till New York för att få något gjort för att samla in pengar till republiken. Hans engagemang för republiken var uppenbart i hans texter: ”Vi behöver män och kvinnor – sjuksköterskor – och pengar och materiel. Du får inte låta Amerika komma undan med att vara passivt i denna stora kamp. Spanien kommer att få lida, men det kommer också Amerika att göra.”⁵⁷ Att demokratierna blundade för konsekvenserna av vad som hände i Spanien fyllde Fischer med indignation. I början av 1938 skrev han: ”Spaniens folk betalar ett högt pris för att utkämpa den internationella kampen mot fascismen, ett högt pris inte bara i döda, sårade och tillfångatagna, i form av dagligt tärande på nerverna och i förödda rikedomar, utan också i obotlig undernäring.”⁵⁸

I sina välformulerade och klarsynta artiklar återkom Fischer gång på gång till det absurda i non-interventionspolitiken. Han framhöll att ingen hade någon kontroll över Portugal varifrån vapen ohämmat flödade in till Franco. Fischer hade insett att tyskarna och italienarna var angelägna om att inte reta briterna i förtid, i ett läge då Hermann Göring var i Rom för att med Mussolini diskutera just hur långt de kunde gå, och skrev insiktsfullt: ”Om Storbritannien ropade ’Halt!’ skulle Hitler motvilligt ändra beteende och Mussolini glatt.”⁵⁹ Han ansåg att Washingtons neutralitet inför Spanien spelade Hitler i händerna och skulle göra att USA oundvikligt drogs in i ett kommande krig. Han visade hur Tyskland och Italien fick köpa amerikanska vapen som hittade vägen till Franco, medan republiken var berövad rätten enligt internationell lag att köpa de vapen man behövde till sitt försvar. Hans skrev förgäves att ”enda sättet att garantera freden är att sätta stopp för de fascistiska angripare som vill ha krig. Det är fortfarande möjligt i Spanien. Om Hitler och Mussolini hejdas där kommer de att försvagas och nyktra till.”⁶⁰

Fischers vänskap med Álvarez del Vayo och Negrín byggde på det engagemang för republiken de delade och deras uppfattning att dess förmåga att överleva berodde på om den internationella opinionen kunde sätta press på brittiska, franska och amerikanska politiker att överge non-interventionspolitiken. Fischer gjorde förvisso herkuliska ansträngningar för att få den allmänna opinionen i USA och Europa att kräva att USA hävde sitt embargo på vapenförsäljning till den spanska republiken. I december 1936 åkte han till Schweiz för att bevaka Álvarez del Vayos vädjan till Nationernas förbund om att upphöra med non-interventionen. Från Genève fortsatte han till Moskva för att träffa familjen. Under vistelsen där behandlade högt uppsatta i Kreml honom som en viktig informationskälla om Spanien. Han fick träffa Maxim Litvinov och Georgij Dimitrov, som efterträtt Bela Kun som ledare för Komintern. Han utfrågades om läget i Spanien av general Semjon Petrovitj Uritskij, chef för den sovjetiska militära underrättelsetjänsten GRU och den som hade hand om biståndet till Spanien. Det var hos familjen Uritskij som Luli, Constanca de la Moras dotter, bodde efter att ha evakuerats till Ryssland. Fischer var inte någon agent – hans relationer med dessa personer handla-

⁵⁶ Louis Fischer, ”Under Fire in Madrid”, *The Nation*, 12 december 1936.

⁵⁷ Fischer till Kirchwey, 16 december 1936, Fischer Papers, Box 6, Folder 12.

⁵⁸ Louis Fischer, ”The Loyalists Push Ahead”, *The Nation*, 1 januari 1938.

⁵⁹ Louis Fischer, ”Can Madrid Hold On?”, *The Nation*, 16 januari 1937.

⁶⁰ Louis Fischer, ”Keeping America Out of War”, *The Nation*, 27 mars 1937.

de om ömsesidiga fördelar. Han kunde ohämmat tala om för dem vad han ansåg vara på väg och vad de borde göra. De ansåg hans kunskaper vara värdefulla och för honom var det kittlande att umgås med maktens människor och känna att han kunde påverka dem. Men samtidigt som han befann sig i Ryssland pågick också andra omgången av rättegångar mot gammelbolsjeviker. Hans tilltro till sovjetsystemet var i färd med att snabbt smälta bort. För Fischer, och för Koltsov, tycktes Spanien vara den enda plats där hoppet om antifascism kunde få utlopp: ”Jag var glad över att kunna lämna Ryssland och fördjupa mig i en ny livfull situation, där Ryssland visade sina bästa sidor.”⁶¹

Från Moskva återvände han kort till Valencia, där han rapporterade till Prieto, Álvarez del Vayo och Largo Caballero om sitt möte med Uritskij och därefter till ambassadör Rosenberg om deras reaktioner. Fischers förmåga att vara allestädes närvarande och kunna påverka omgivningen framgår av inledningen till en artikel han skrev i januari 1937:

Jag lämnade Madrid den 7 december och flög till Genève för det särskilda mötet om Spanien i Nationernas förbund. Därefter var jag en vecka i Paris och åtta dagar i Moskva och flög sedan tillbaka till Barcelona, dit jag anlände den 6 januari. Nu har jag varit fyra dagar i den spanska huvudstaden och intervjuat premiärminister Caballero, fyra medlemmar av den federala regeringen, flera partiledare och åtskilliga välinformerade generaler.⁶²

Möte med Nationernas förbund december 1936. Fisher i mitten, omgiven av ryska och spanska utrikesministrarna Maxim Litvinov och Julio Álvarez del Vayo.

Därefter for han till USA där han höll flera föreläsningar. I New York drabbades han av ett skov av artrit och utnyttjade den påtvingade vilan till att skriva av sig och publicera en längre broschyr *Why Spain Fights On*.⁶³ Sannolikt var det under denna resa som Louis närvarade på en afton med penninginsamling hemma hos två manusförfattare i Hollywood, humoristen och poeten Dorothy Parker och Alan Campbell, skådespelare och sambo med Parker. Följande dag skulle Campbell i ett brev göra sarkastiska kommentarer om Fischers taktlöshet:

⁶¹ Rapport från Uritskij till Vorosjilov om besök av Fischer (31 december 1936), tryckt i Ronald Radosh, Mary R Habeck och Grigory Sevostianov, (red.), *Spain Betrayed. The Soviet Union in the Spanish Civil War*, New Haven, CT: Yale University Press, 2001, s. 108-20; Fischer, *Men and Politics*, s. 381-86, 391.

⁶² Louis Fischer, ”Can Madrid Hold On?”, ”The Road to Peace”, *The Nation*, 16 januari 1937, 26 februari 1938; *Men and Politics*, s. 390-91.

⁶³ Louis Fischer, *Why Spain Fights On*, London: Union of Democratic Control, 1938.

Jag tror att du inte riktigt förstod varför jag var missnöjd igår kväll. Det berodde inte på att du var så tondöv att du trodde att min fru var min mor. Jag har ju ändå bott i Hollywood de två senaste åren och är van vid alla former av enfald och brist på taktkänsla. (Visserligen är det sex års åldersskillnad mellan min fru och mig men hon skulle ändå ha varit en ovanligt företagsam flicka om hon hade varit mina dagars upphov.) Vad jag försökte få dig att förstå att du befann dig hemma hos mig av sannolikt samma skäl som jag själv – att samla in pengar till den spanska republiken. Och eftersom jag är djupt engagerad för den saken avskyr jag att upptäcka att inte bara jag själv utan flera andra (namnen går att få mot begäran) skulle behöva råka ut för din bufflighet och dina taktlösa kommentarer om personer som ju ändå var här av en gemensam orsak. Beträffande din fråga till miss Parker ”Är du lika rik som Hemingway?” (det finns ju sätt som får folk att tycka om en!) kan jag svara med att om Hemingways hela förmögenhet idag uppgår till 825,60 dollar blir svaret ”Ja”. Då Miss Parker, och alla andra poeter, tjänar enormt mycket pengar och får behålla allt. För att avsluta skulle jag vilja föreslå dig att de närmaste månaderna samla in pengar åt general Franco och jag garanterar att du då skulle locka tusentals anhängare till republikens sak.⁶⁴

Så småningom tog Fischer båten tillbaka till Spanien i sällskap med den spanske ambassadören Fernando de los Ríos, som en kort tid innan från Kongressbiblioteket rekryterat en ung man från Oklahoma till ambassadens presstjänst. Den radikale bibliotekarien hette Herbert Southworth och skulle bli vän och medarbetare till Fischer som lobbyist åt Negrín. Fischer hade nu inlett lobbyverksamhet och skrev ett oräkneligt antal brev till politiker, som Eleanor Roosevelt. Han skulle också föreläsa inför stor publik och på middagar med betydande personer i både USA och England.⁶⁵

Trots Fischers skepsis beträffande Largo Caballeros duglighet som krigsledare, var ändå, under hans formella ledarskap men i grund och botten tack vare Prieto och Negrín, centralregeringens makt på väg att återinföras. I november 1936 fick Fischer närvara på ett möte med det inre krigskabinetet, kanske i sin egenskap av kvartermästare i Internationella brigaderna men också på grund av det brev han skickat till Largo Caballero. Prieto ”sade inte mycket och när han gjorde det skedde det med uttalad aktning för Caballero. Prietos ord var det mest intelligenta bidraget till hela överläggningen”.⁶⁶ Largo Caballero motsatte sig tanken på att inkorporera parti- och fackföreningsmiliserna i en enda reguljär armé. Hans sovjetiska rådgivare hade avsevärda svårigheter att övertyga honom om att milissystemet var ineffektivt.⁶⁷

Det var knappast överraskande att Fischer blev belåten över de framsteg som gjordes för att föra krig på ett mer organiserat sätt sedan Juan Negrín i maj 1937 ersatt Largo Caballero. Han skrev om Largos ”isolering från massorna, som han trots vänskapliga påtryckningar vägrade att tala till vid ett enda tillfälle under sin tid som premiärminister, hans högdragenhet mot sina kollegor och det långsamma och stelbenta sätt han hade att angripa de problem som hopade sig kring honom. Allt detta något som fick hans anhängare att vända sig mot honom”. Negrín, däremot, ansåg han vara ”en utmärkt exekutör, och det är vad som behövs för att föra krig. Saker och ting utförs nu kvickare när miljontals kan se resultaten – i armén. Folket vet att han har gjort slut på privat våld, infört lag och ordning på gator och vägar och skapat en atmosfär som gynnar civil och militär disciplin”. Han var speciellt imponerad av Negríns beslutsamhet att stå fast vid demokratiska principer trots de interna politiska konfrontationer som pågick.⁶⁸

Sommaren 1937 var Fischer i Valencia, där han sysslade med att förbereda Antifascistiska författarkongressen. En gång, på en bankett, hade han sällskap av Kate Mangan, som fått i uppdrag att tolka åt honom och en fackföreningsledare på besök.⁶⁹ Flera gånger träffade han Kitty Bowler.

⁶⁴ Campbell till Fischer, ej daterat, Fischer Papers.

⁶⁵ Det finns en omfattande brevväxling med Eleanor Roosevelt i Fischer Papers, Series 1 General Correspondence, Box 10, Folder 19; Fischer till chefen för *United Press*, 16 april 1937; Fischer till chefredaktören för *Le Temps*, 23 augusti 1938; Fischer till redaktören för *New Republic*, 2 september 1938; Bowers till Fischer, 18 februari 1939, Fischer Papers, Series 2, Subject Correspondence, Box 16, Folder 1; *Men and Politics*, s. 392, 453-65.

⁶⁶ Fischer, *Men and Politics*, s. 371.

⁶⁷ *Ibid.*, s. 336.

⁶⁸ Louis Fischer, ”Loyalist Spain Gathers Its Strength”, *The Nation*, 3 juli 1937.

⁶⁹ Jan Kurzke och Kate Mangan, ”The Good Comrade”, s. 104-06, opublicerat manus, Jan Kurzke Papers, Archives of the International Institute for Social History, Amsterdam, s. 416.

Tredje veckan i juni 1937 skrev hon till sin älskare, den brittiske kommunisten Tom Wintringham: "Fischer har dykt upp igen, uppger att De los Ríos gjort ett bra jobb för att påverka Roosevelt och följden är att en del på utrikesdepartementet är klart positivt inställda."⁷⁰ I slutet av juni var han tillbaka i Valencia och åt middag med den nye premiärministern Juan Negrín i Náquera nära Sagunto. Negrín ordnade också så att han fick intervju Azaña, även om presidenten tog emot honom bara med det strikta förbehållet att "inget av vad som sades fick publiceras omedelbart". Efter intervjun, då Azaña avslöjat sina förhoppningar om att briterna skulle medla för att få slut på kriget, gick Fischer tvärs över gatan för att äta lunch med Negrín. Den nära relation som höll på att uppstå mellan dem återspeglades i att Negrín några dagar senare bjöd in Fischer att äta middag tillsammans med Prieto, den nye krigsministern, Arthur Stasjevskij, den sovjetiske handelsrepresentanten, och den kommunistiske utbildningsministern Jesús Hernández.

Efteråt avslöjade Negrín för Fischer att han var på väg till Madrid. Negrín skulle vara tillsammans med general Rojo under den stora avledningsoffensiv som inleddes vid Brunete den 6 juli. Trots den hemligstämpel som rådde kring operationen och att alla korrespondenter var portförbjudna ordnade Negrín så med Prieto att Fischer fick ett specialtillstånd att besöka fronten och en Rolls Royce ställdes till och med till förfogande för resan från Valencia till Madrid. Följande morgon åt de frukost tillsammans och diskuterade Negríns mål att flytta huvudstaden till Barcelona. Han fick också en två timmar lång intervju off-the-record med Azaña. Under slaget vid Brunete var han den ende utländske korrespondenten som fick besöka fronten.⁷¹ Han skickade två artiklar till *The Nation*, den ena daterad Valencia den 28 juni och den 11 juli en mycket mer kortfattad och återhållsam från Madrid.⁷² Några dagar senare for Louis till Paris.

I båda artiklar var Fischer diskret om hur nära kontakter han hade med Negrín och andra politiker, som Azaña, som talade off-the-record. Men i en lång genomgång av krigets första år, som han skickade från Paris den 20 juli, gav Fischer avslöjande inblickar om att hans inflytande var betydligt större än för en vanlig korrespondent:

Nyligen promenerade jag klockan elva på förmiddagen på flera huvudgator i Valencia med en regeringsmedlem och fäste då hans uppmärksamhet på mängden av unga civilklädda män. De var inte på fabriker, om de var regeringstjänstemän borde de vara på sina kontor och de tillhörde inte armén. I alla städer och byar i republikens Spanien är bilden likadan. Regeringen behöver större makt för att sätta dessa stora mänskliga resurser i arbete för att vinna kriget. Men den makt som behövs för att uppnå detta mål kan bli för stor och anta formen av diktatur. Detta är en känslig fråga, som ytterligare komplicerar situationen för de politiska partierna.⁷³

Fischers diskretion skulle också orsaka vissa spänningar med Freda Kirchwey och *The Nation*.

Sedan han skickat två artiklar fulla av undermening från Valencia och Madrid skrev hon den 14 juli:

Dina artiklar var intressant men lämnade kvar en känsla av osäkerhet hos mig och en önskan om att få diskutera hela den inre situationen öga mot öga med dig. I synnerhet din andra artikel var oerhört provokativ. Jag hoppas verkligen att du, efter att ha lämnat Spanien och inte längre behöver underställa censuren vad du skrivit, kommer att skriva en fullständig och mycket öppenjärtig analys av det politiska läget både inom regeringen och mellan regeringen och oppositionen till vänster om den.

Hon var inte bara bekymrad för en tänkbar officiell censur, utan fortsatte med att fråga om det fanns någon form av självcensur från Louis sida:

⁷⁰ Bowler till Wintringham, 22, 28 juni 1937, Russian Centre for the Preservation and Study of Recent Historical Documents, Moscow, Fond. 545, Opus 6, 216 (kopia i International Brigades Memorial Trust, London), i fortsättningen RCPSRHD/IBMT.

⁷¹ Fischer till Kirchwey, 6, 20 juli 1937, Fischer Papers, Box 6, Folder 12. Han avstod från att hänvisa till deras diskussion till publiceringen av "Internal Politics in Spain", *The Nation*, 30 oktober 1937 och nämnde både den och intervjun med Azaña i Fischer, *Men and Politics*, s. 393-403.

⁷² De båda artiklarna publicerades som "Loyalist Spain Gathers Its Strength" och "Loyalist Spain Takes the Offensive", *The Nation*, 3, 17 juli 1937.

⁷³ Louis Fischer, "Franco Cannot Win", *The Nation*, 7 augusti 1937.

Skulle du på grund av dina nära personliga relationer med Negrín och din ställning som inofficiell rådgivare känna någon tvekan att skriva öppet? Jag kan förstå att så kan vara fallet och då skulle jag betrakta det som helt legitimt. Om så är fallet skulle du kunna tänka dig att låta någon så fristående och trovärdig som, låt oss säga Brailsford, få ägna sig åt frågan helt fritt och utan att orsaka någon skada.

I ett liknande tonfall skrev hon två veckor senare: ”Du är verkligen en besvärlig typ. Du nämner ett samtal med Azaña och säger sen inte någonting ens privat om vad du fick ut av det.”

Fischer blev rasande av en rad olika skäl. Även när läget var som bäst avskydde han kritik. Han var, som vanligt, irriterad när hans text utsattes för redaktionella ändringar. Framför allt var han oerhört upprörd över att hon kunde tro att han skulle tillåta sina personliga relationer med politiker påverka hans journalistiska integritet. Hans svarsbrev ger en livfull bild av hans sätt att arbeta och hur stolt han var över det: ”Ditt brev av den 14 juli var det mest kränkande jag någonsin fått av dig. Jag avskyr ohederlighet. Om du inte vill ha mina bidrag kan du säga det och då får jag vända mig till någon annan.” Han fortsatte med att förklara hur artikeln där han i förtäckta ordalag hade hänvisat till Brunete-offensiven hade ”skickats under särskilda omständigheter”:

Det rådde sträng censur. Ingen korrespondent tilläts sända något annat än knapphändiga officiella kommunikationer. Telefonkontakterna med utlandet hade brutits. Inga privata meddelanden gick att skicka. Man ville att alla uppgifter om offensiven skulle hållas hemliga – och det var bra. Ingen fick åka till fronten. Jag fick Prietos speciella tillstånd (detta måste vara hemligt). När jag kom tillbaka på kvällen slog jag mig ner för att skriva min artikel. Jag kände till hur sträng censuren var. I den situationen skrev jag mer än någon annan vid denna tidpunkt och så mycket som möjligt. Det jag hade att säga om det inre politiska läget var nytt och sensationellt och om du inte gillar det finns det inte någon anledning att böka på och skicka vidare den sortens information till dig. Beviset finns i den artikel jag skickade från Paris, där jag spann vidare på de få punkter jag berörde i artikeln från Madrid. Ingen har analyserat detta komplicerade läge som jag.

Som så ofta var hennes svar förbindligt: ”Det finns ingen anledning att bli sur eller skälla på mig. Jag gillar dig och dina texter och vi vill allesammans ha vad du kan ge.”⁷⁴

Louis brev till Freda hade skrivits i Moskva den 5 augusti 1937, dit han hade återvänt efter att inte ha träffat sin familj på sju månader. Den atmosfär som rådde där med anledning av utrensningarna kan inte ha varit dystrare. Angivelser, arresteringar och avrättningar florerade och många av offren var bekanta till Fischer och hans hustru. Tidigare hade hans besök varit en anledning för många ryska vänner att komma förbi och få lite nyheter. Den här gången kom ingen. Det enda politiskt intressanta var när han blev mottagen av Litvinov och Dimitrov. Förfärad över vad han bevittnade ville han bara iväg så fort som möjligt:

Jag var tacksam över att det fanns ett Spanien att arbeta i och för. Att vistas i atmosfären i Moskva hade varit mental tortyr. Alternativet hade varit att ge sig i väg och angripa sovjetregimen i mina texter och föreläsningar. Det var jag ännu inte redo för.

Dessutom visste han att om han angrep Ryssland skulle han inte vara välkommen i Spanien och det kunde han inte tänka sig.⁷⁵

Moskva-besöket blev relativt kort och i mitten av augusti var han tillbaka i Paris, där man kan anta att han överlade med Otto Katz, eftersom han, enligt brev som den brittiska underrättelsetjänsten snappat upp, redan var i förbindelse med denne om att ge republikens sak så stor uppmärksamhet som möjligt i England och USA.⁷⁶ Likväl håller inte teorin om att han på något sätt var ett verktyg för Katz och Komintern i ljust av hans svar på nästa brev från Freda Kirchwey som innehöll kommentarer om hans sätt att bevaka kriget. Hon ansåg hans artikel ”intressant och långt mer full-

⁷⁴ Fredas kommentarer i Kirchwey till Fischer, 14, 28 juli, 17 augusti; Fischers svar, Fischer (Moskva) till Kirchwey, 5 augusti 1937, Kirchwey Papers, Box 10, Folder 171.

⁷⁵ Fischer, *Men and Politics*, s. 409-19.

⁷⁶ Katz' sekreterare till Isabel Brown, 1 mars 1937, Security and intelligence records releases Personal [PF Series] files. KV2/1910, 88A.

ständig och analytisk än den föregående. Men du säger inte hur du anser att regeringen borde hantera de olika delarna av vänstern och hur du anser om vilken roll som kommunistpartiet borde spela”.

Louis replikerade med en kraftfull deklARATION om såväl sin yrkesmässiga etik och sin inställning till kommunistpartiet:

Om min artikel från Paris är bristfällig när det gäller det material som du påstår att den saknar, då är jag en bra journalist. Det är inte min uppgift att tala om ”hur regeringen borde hantera olika delar av vänstern och vad jag anser om hur kommunistpartiet borde agera”. Det skulle varken vara nyheter eller analys. Det skulle vara min egen tolkning. Det jag har att framföra handlar inte om att tolka den inre politiska situationen. Mitt sätt att skriva är inte ”tvetydigt”. Det är ofullständigt eftersom det inte kan finnas någon slutgiltig summering av en företeelse som är oavslutad och som förändras dagligen. Jag har sagt att jag inte gillar kommunistpartiets politik – vilket inte innebär att jag anslutit mig till den antikommunistiska paradisen. Om det inte vore för kommunisterna i och utanför Spanien skulle Franco redan vara i Barcelona.⁷⁷

Negrín och Fischer i september 1937

I september åkte han till Nyon, nära Genève, för att rapportera om den konferens som inkallats för att sätta stopp för italienska attacker på brittisk fartygstrafik i Medelhavet. Negrín var i Genève för att leda sammanträdet med Nationernas förbund. Varje dag ringde Fischer honom och Negrín brukade bjuda honom till sin svit, där Fischer ofta påträffade honom i badrummet i färd med att raka sig, endast iförd pyjamasbyxorna. Därefter brukade han ta sig ett bad medan Fischer under samtalen satt på en pall eller stod lutad mot väggen. Under samtalen kom Fischer med ett förslag om hur republiken skulle kunna kringgå det internationella embargot på inköp av vapen.⁷⁸ På väg tillbaka till Spanien stannade han till i St Jean de Luz med ett brev från Negrín till Claude Bowers. Fischer var i Spanien hela oktober 1937. Han hade flugit till Valencia för det Cortes-sammanträde som hölls där och var då, tillsammans med Otto Katz, gäst i Negríns presidentsvit⁷⁹. Det var under det detta besök han räddade Constanca de la Moras jobb. Hans iakttagelser resulterade i en artikel, där han skrev objektivt om kommunisterna och klart uttalade sitt stöd till tandemmet Indalecio Prieto och Juan Negrín. Artikeln om läget i spansk politik understödjer talesättet att journalistik är första utkastet till historia. Han noterade motsättningen mellan republikens beslutsamhet att upprätthålla

⁷⁷ Kirchwey till Fischer, 28 juli; Fischer (Paris) till Kirchwey, 17 augusti 1937, Kirchwey Papers, Box 10, Folder 171.

⁷⁸ Fischer, *Men and Politics*, s. 425-28; Fischer (Genève) till Kirchwey, 15 september 1937, Kirchwey Papers, Box 10, Folder 171.

⁷⁹ Negrín till Bowers, 20 september 1937, Papers of Claude Bowers, Lilly Library, Indiana University (i fortsättningen Bowers Papers); Fischer, *Men and Politics*, s. 430.

en fungerande demokrati, samtidigt som man hade den kontroll över ekonomin som behövdes för en effektiv krigsinsats. ”På det hela taget fortsätter en förvånansvärd mängd ekonomisk *laissez-faire*, personlig frihet och politisk immunitet att vittna om demokratins kraft och dess nackdelar i en krigssituation.”

Fischers huvudintresse, vilket avspeglades i hans outtröttliga ansträngningar internationellt, var att försöka förmå demokratierna att överge den självdestruktiva non-interventionspolitiken. Med en blandning av frustration och förutseende skrev han: ”En dag kommer västdemokratiernas djupt insomnade självbevarelsedrift att vakna och få dem att inse att de måste hjälpa sig själva genom att hjälpa republiken.” Hans långa artikel avslutades i profetisk ton:

Republikens främsta bekymmer är inte inrikespolitiskt. Det är det internationella läget. Så saktfärdiga dessa demokratier är, så svårt att skaka om dem tillräckligt för att få dem att inse den fara som hotar dem! Man skulle bara önska att britterna vore pro-brittiska och fransmännen pro-franska. Om dessa länder inte inser att de måste låta det lojalistiska Spanien skydda sina intressen, kommer de senare att själva bli tvungna att tå för krigandet.⁸⁰

Det var under besöket i Spanien som Fischer övertalade Negrín att besöka Internationella brigadernas sjukhus i Benicasim. I sällskap med Otto Katz tog Fischer honom runt i sjukhuset, där de bland de sårade träffade befälhavaren för den brittiska bataljonen, veteranen Tom Wintringham.⁸¹ Det är rimligt att anta att Katz kommit till Valencia för att de tre skulle kunna diskutera Fischers rapport om bristerna i propagandan. Fischers insatser vid Negríns sida var avsevärda. Som han själv sade: ”Det var aldrig fråga om någon utnämning – ingen upphöjelse till någon rang eller liknande.” Ändå innebar samarbetet att han beledsagade Negrín till internationella konferenser, hjälpte till med republikens presstjänst och höll kontakten med Internationella brigaderna. I mitten av mars 1938 följde han och Negrín med när premiärministern inkognito besökte Paris för att försöka få Léon Blum att skicka mer hjälp till republiken. Till både Negríns och Fischers stora besvikelse kom inte Blum med något annat än en uppsjö undanflykter.⁸²

Fischers mest intensiva insatser handlade om att försöka få allmänna opinionen i demokratierna att inse det absurda i deras regeringars eftergiftspolitik. Tre veckor efter besöket hos Negrín i oktober 1937 for Fischer till Paris, där han åt middag med – förutom andra framträdande diplomater och politiker – de spanska och ryska ambassadörerna Ángel Ossorio y Gallardo och Jacob Suritz samt den f d franske premiärministern Joseph Paul-Boncour. Därefter for han vidare till London med ett brev från Negrín till labourledaren Clement Attlee. På Negríns vägnar inbjöd han denne att besöka Spanien. Han skrev till Otto Katz och meddelade att han fått definitivt besked av Attlee, parlamentsledamöterna Ellen Wilkinson och Philip Noel Baker samt Attlees sekreterare, att de skulle resa till Spanien den 2 december. Som han stolt meddelade Katz var han fullt upptagen med att träffa mäktiga personer. På den långa listan fanns hertiginnan av Atholl, Sir Archibald Sinclair, senare flygvapenminister under andra världskriget, Sir Stafford Cripps, David Lloyd George, strategen Basil Liddell Hart samt de spanska och ryska ambassadörerna, Pablo de Azcárate respektive Ivan Majskij.⁸³ Första halvan av december återvände han kort till Barcelona innan han begav sig till USA. Där föreläste han, samtalande med senatorer och kongressmedlemmar i ett försök att få det amerikanska vapenembargot hävt. I slutet av januari 1938 telegraferade Fischer till Otto Katz från New York och bad honom ta reda på om det skulle vara möjligt att få Lloyd George och ärkebiskopen av Canterbury att åka till Washington i slutet av februari eller början av mars för en middag till deras ära med cirka hundra kongressmedlemmar. Den 24 februari träffade han Eleanor

⁸⁰ Louis Fischer, ”Internal Politics in Spain”, *The Nation*, 30 oktober 1937.

⁸¹ Fischers anteckningar till ”October 1937 Benicasim visit with Negrín”; Fischer till Negrín, 7 oktober 1937, Fischer Papers, Series 1 General Correspondence, Box 8, Folder 29.

⁸² Louis Fischer, ”Paris in the Crisis”, *New Statesman and Nation*, 26 mars 1938.

⁸³ Fischer till Katz, 24 november 1937, uppsnappat av Secret Intelligence Service, DGW till Major Vivian, 27 november 1937, Security and intelligence records releases Personal [PF Series] files. KV2/1910, 99A; Fischer, *Men and Politics*, s. 439-42.

Roosevelt i Vita huset. Han fick ett sympatiskt mottagande på de flesta håll, men allt skulle visa sig vara förgäves.⁸⁴

Först i mitten av mars återvände han till Paris, där han befann sig när han fick höra att Barcelona hamrades sönder dygnet runt av italienska bombplan. Han skyddade söderut och bevittnade scener av ett förfärligt blodbad. Han blev arresterad för att ha fotograferat, även om Constancia de la Mora lyckades få honom frigiven.⁸⁵ Sedan Francoisterna återtagit Teruel hade rebellerna inlett en omfattande offensiv genom Aragonien och Kastilien i riktning mot Medelhavet. Sista veckan i mars korsade de Ebro in i Léridaprovinsen. Från Barcelona skrev Fischer:

Tvåhundra flygplan kan göra hela skillnaden mellan ett fascistiskt och ett demokratiskt Spanien, mellan ett omringat och ett skyddat Frankrike, mellan en hotfull och en trygg position i västra Medelhavet för brittiska imperiet, mellan ett hotat och ett säkert Tjeckoslovakien, mellan en uppmuntrad och en kontrollerad internationell fascism, mellan ett mörkt och ett ljusare Europa. Men i hela den demokratiska världen finns inte 200 flygplan för någon med kontanter som vill trygga sitt hem och sin härd och sitt nationella territorium mot invasion. I Amerikas fall finns en enfaldig lag som berövar Spaniens regering möjligheten att försvara sig, i Englands fall handlar det om blindhet, i Frankrikes fall om feghet.⁸⁶

Blandningen av skarpa iakttagelser och engagemang var typisk.

Fischer tappade aldrig tron på att segern var möjlig. Inte heller tvekade han att framföra sin uppfattning till medlemmar av kabinettet. Ett år efter den första kommentaren i Valencia om sysslösa ungdomar, fullt dugliga icke stridande, fortsatte han att hamra på i samma ämne. I mitten av april 1938 nämnde han ett samtal som han precis haft med fem ministrar i Negríns nyligen ombildade regering. Ett samtalsämne hade varit att ”de mänskliga reserverna knappast utnyttjats (alltför många civila drar fortfarande omkring på gatorna) och bara man hinner träna dem kommer det inte att råda någon brist på soldater”.⁸⁷ En vecka senare reste han genom Katalonien och slogs av flyktingarnas umbäranden. Han blev ännu mer tagen när han i El Vendrell, 25 kilometer norr om Tarragona, kunde konstatera att affärerna var välförsedda, att där fanns kläder, toalettpapper, tvål, ficklampor, radioapparater, pappersvaror och en rad andra varor som sedan länge var borta från hyllorna på andra ställen: ”Allt detta vittnar om att det finns materiella tillgångar och en normal existens – med andra ord stort utrymme för fortsatt motstånd.”⁸⁸ Det hade återfört honom till hans ständiga engagemang när det gällde motståndet, och där slöt han helt och hållet upp bakom Negríns politik. Den brist på återhållsamhet som Fischer uttryckte sina åsikter på till olika ministrar kan, vilket i viss mån också var fallet med Koltsov, var rätt och slätt tecken på hans kombination av intelligens och impulsivitet.

En månad efter samtalet med medlemmar av Negríns kabinett var han i Moskva för vad som skulle bli hans sista besök i Sovjetunionen före 1956. Han anlände strax efter rättegången och domen mot Nikolaj Bucharin, Alexej Rykov och flera andra framträdande bolsjeviker. Markoosha hade gjort upp en förteckning över alla de kända som försvunnit eller blivit avrättade. Nu var han utfryst av så gott som alla tidigare vänner, som var skräckslagna över att anses ha kontakter med en utlänning, men fick ändå ett sista besök av Koltsov, som tränade efter nyheter om hur det gick för den spanska republiken. Louis talade om för Markoosha att han inte skulle återvända till Sovjetunionen, eftersom han inte kunde få sig till att skriva något positivt om det som hände och han skulle heller inte ha möjlighet att kritisera det. Markoosha var ännu mer djupt tagen än han var: ”Kvinnor, kultur, litteratur, folks känslor och personliga värdighet kränktes varje dag och det var, som hon brukat

⁸⁴ Katz till Isabel Brown, 27 januari 1938, Security and intelligence records releases Personal [PF Series] files. KV2/1910, 99A; Fischer, *Men and Politics*, s. 446-49.

⁸⁵ Herbert L Matthews, *The Education of a Correspondent*, New York: Harcourt Brace, 1946, s. 123-28; Fischer, *Men and Politics*, s. 449-51.

⁸⁶ Louis Fischer, ”Barcelona Holds Out”, *The Nation*, 2 april 1938.

⁸⁷ Louis Fischer, ”A Cable from the Front”, *The Nation*, 23 april 1938; ”Catalonia Fights On”, *The New Statesman and Nation*, 30 april 1938.

⁸⁸ Louis Fischer, ”Spain Won’t Surrender”, *The Nation*, 30 april 1938.

säga till mig när jag ryckts med av framgångarna med femårsplanerna, mer betydelsefullt för henne än ökad stål- och kolproduktion och till och med bygget av nya städer.”

Fram till nu hade Louis hållit tillbaka sina tvivel, ovillig att överge de förhoppningar om Ryssland han närt i 15 år och på grund av att Ryssland hjälpte Spanien:

Vid fronten, på flygfälten, på sjukhusen, stabshögkvarteren och hemma hos folk träffade jag många ryssar som kommit för att göra sitt bästa för republiken. Under hela kriget i Spanien fanns det inga mer hårt arbetande, modigare kämpar och mer hängivna partisaner. De verkade tillföra kampen i Spanien den uppdämda revolutionära glöd som inte längre kunde användas i Ryssland.

Han ville inte bryta öppet med ryssarna av rädsla för att förlora sin familj och möjligheterna att fortsätta arbetet för den spanska regeringen. På grund av det spanska kommunistpartiets styrka var han orolig för att det skulle sättas käppar i hjulet för honom i Spanien om han blev persona non grata i Sovjet:

Därför inskränkte jag mig till att tala med premiärminister Negrín och några av hans närmaste medarbetare om de verkliga fasorna i Ryssland och varna dem för risken för att Spanien skulle bli en diktatur.

Droppen blev när många av dem som försvunnit var personer han lärt känna i Spanien, general Gorev och dennes närmaste överordnade, general Jan Berlin, alias ”Grisjin”, handelsrepresentanten Artur Stasjevskij, ambassadören Marcel Rosenberg och den sovjetiske representanten i Katalonien, Vladimir Antonov Ovsejenko. Till sist var han redo att bryta, men att få ut familjen skulle inte bli lätt då Markoosha var sovjetisk medborgare och de båda sönerna var födda i Ryssland, även om de var amerikanska medborgare. Han skrev till NKVD-chefen Jagoda med begäran om de nödvändiga dokumenten, men fick aldrig något svar. Efter ett halvår bad han Litvinov om hjälp. Denne sade att han inte kunde göra någonting och uppmanade Fischer att skriva till Stalin. Det gjorde han i november 1938, men inte heller nu fick han något svar. I sin förtvivlan bad han den 3 januari 1939 om ett sammanträffande med Eleanor Roosevelt. Det fick han tre dagar senare. Hennes agerande gjort att Markoosha, George och Victory Fischer den 21 januari fick pass utfärdade som gav dem rätt att lämna Ryssland.⁸⁹

I början av juli 1938 blev Fischer inbjuden till England för att träffa David Lloyd George, som sympatiserade med den spanska republiken. Den 12 juli talade han i underhuset vid ett möte med 72 parlamentsledamöter närvarande. Dagen därpå var Fischer tillbaka i Paris och skrev optimistiskt om den spanska republikens förmåga att fortsätta kampen.⁹⁰ I augusti återvände han till Spanien och besökte fronten vid Ebro. Han intervjuade överstelöjtnant Juan Modesto, befälhavaren för Ebro-armén, den stilige kommunist som Hemingway utmanat på duell sedan han flirtat med Martha Gellhorn. På återvägen till Barcelona utsattes den bil han färdades i tillsammans med Henry Buckley, Herbert Matthews och ytterligare en korrespondent för en flygattack. Vid återkomsten till Barcelona åt han lunch med Negrín. Han fortsatte att tala för den motståndspolitik Negrín och del Vayo stod för i motsats till Azaña och Prieto, som – förgäves – övervägde möjligheterna till en förhandlingsfred.⁹¹

Francostyrkornas framryckning fortsatte oemotståndligt och slutet tycktes oundvikligt för republiken. Den 28 november 1938 hade Fischers optimism ersatts av flammande upprördhet. Han skrev en stark artikel om de kusliga effekterna av rebellsidans bombräder och skildrade i detalj hur civila bostadsområden i Barcelona blev måltavlor. Den publicerades i Storbritannien den 10 december och i USA på julafton.⁹² Under vistelsen i Barcelona träffade Fischer Luis Araquistáin och dennes

⁸⁹ Fischer, *The God ...*, s. 221-22; Fischer, *Men and Politics*, s. 466-73, 500, 501-04.

⁹⁰ Louis Fischer, ”Spain’s Tragic Anniversary”, *The Nation*, 30 juli 1938; *Men and Politics*, s. 502-09.

⁹¹ Fischer till Kirchwey, 16 augusti 1938, Fischer Papers, Box 6, Folder 12; Louis Fischer, ”The War in Spain”, *The New Statesman and Nation*, 20 augusti 1938; ”The Drive Along the Ebro”, *The Nation*, 3 september 1938; *Men and Politics*, s. 511.

⁹² Louis Fischer, ”Peace on Earth, Good Will to Men”, *The New Statesman and Nation*, 10 december 1938; ”Peace on Earth”, *The Nation*, 24 december 1938.

hustru Trudi, som inte kunde tala med sin syster Luisi på grund av den intensiva fiendskap som rådde mellan deras män. Ett uttryck för Fischers älskvärdhet är att han lyckades vara god vän med båda parter och fungerade som förbindelselänk i familjeangelägenheter. Föga seriöst brukade Luis och Trudi skylla Fischer för att Largo Caballero störtats i maj 1937, vilket lett till att Araquistáin avgått som Spaniens ambassadör i Paris. Fischer skrev:

På grund av mina kontakter med nyckelfigurer i Spanien och Moskva tillskrev mig folk ett inflytande och planer som jag inte hade. Mina kontakter berikade min tillvaro. Jag odlade dem nitiskt och avhöll mig från att sabotera dem genom att läcka information eller skrytsamhet. Mina erfarenheter av personer i hög ställning fick mig att växa och jag ser tillbaka på dem med stor glädje och tacksamhet. Jag tror att kommunister, icke kommunister och antikommunister hyste förtroende för mig, eftersom jag var mots-tåndare till partiklichéer och trångsynta lojaliteter. Det finns inget tyngre än ett medlemskort i ett parti och jag hade aldrig något.⁹³

Tillsammans med Ernest Hemingway och journalisterna John Whitaker och Edgar Mowrer hade Fischer sedan början av 1938 ägnat sig åt försök att repatriera amerikanska frivilliga från de Internationella brigaderna. Fischer hade fått loss stora penningssummor av den spanska regeringen för att göra det möjligt för amerikanska frivilliga att återvända hem. Senare skulle han emellertid säga:

Vid den tiden fanns det amerikaner som blivit sårade och andra som av olika skäl ville åka hem, och Negrín, som vid det laget var premiärminister och hade miljoner saker att göra, hade ingen möjlighet att kontrollera om pengar skulle gå till den eller den amerikanen, eller till den amerikanska gruppen eller den. Han bad mig vara mellanhand i kontakterna med amerikanerna i Internationella brigaden.

När amerikaner som tillhört brigaderna skulle repatrieras kunde Fischer använda medel som ställts till förfogande av Negrínregeringens ekonomiske representant i Paris.⁹⁴ Ett tecken på Fischers inflytande går att hitta i hans efterlämnade papper i form av ett telegram till David McKelvey White, sekreterare i föreningen Abraham Lincoln-brigadens vänner i New York. När denne hade gett ut en broschyr för att samla in pengar och begära donationer på uppemot de 125 dollar som behövdes för att få hem en veteran, beordrade Fischer honom att avbryta penninginsamlingen, eftersom det kunde skada republikens anseende. I själva verket hade flera av dem som var inblandade i aktionen intrycket att Fischer var mer intresserad av att få in nya frivilliga än att få hem sårade, även om han förnekade detta häftigt när USA:s ambassadör i Paris, William Bullitt, tog upp saken.⁹⁵

Precis som Negrín gick Fischer in i 1939 i tron att republiken skulle kunna hålla ut tills demokratierna insett vad som stod på spel. Bägge trodde att Francos hot om hämnd skulle göra att befolkningen på den republikanska sidan skulle fortsätta att kämpa. Den 7 november hade *El Caudillo* sagt till James Miller, vice vd för United Press, att han hade en lista på två miljoner på den republikanska sidan som skulle avrättas.⁹⁶ Francos avvisande av alla tankar på amnesti för republikanerna och hans högljutt uttalade beslutsamhet att verkställa en institutionaliserad hämnd gjorde att Fischer ansåg att stora delar av befolkningen på den republikanska sidan ”inte hade något annat att hoppas

⁹³ Louis Fischer, *Men and Politics*, s. 548-49.

⁹⁴ ”Examination of Louis Fischer”, s. 4-9; Bowers till Hull, 1 april, Bullitt till Hull, 26 maj, 10 juni, 27 juni, Murphy till Hull, 8 augusti 1938, *Foreign Relations of the United States 1938*, vol. 1, Washington DV: United States Government Printing Office, 1955, s. 279, 287, 294, 304-07, 317.

⁹⁵ Selligman till Fischer, 15 februari, 17 mars 1937, Fischer Papers. Det finns flera kvitton på summor från 15 000 dollar till en miljon franska franc i hans papper, daterade från 30 juli 1938 till 25 april 1939, signerade David Amariglio och Peter C Rhodes (representanter för Abraham Lincoln-brigaden, se *New York times*, 9 oktober 1938; Fischer till White, 25 oktober 1938; Friends of the Abraham Lincoln Brigade pamphlet ”125 \$ will bring one wounded boy home!”), Fischer Papers, Series 2, Subject Correspondence, Box 16, Folder 1. Peter N Carroll, *The Odyssey of the Abraham Lincoln Brigade: Americans in the Spanish Civil War*, Stanford, CA: Stanford University Press, 1994, s. 219.

⁹⁶ Francisco Franco Bahamonde, *Palabras del Caudillo, 19 abril 1937-7 diciembre 1942*, Madrid: Ediciones de la Vicesecretaria de Educación Popular, 1943, s. 476.

på än valet mellan repet eller att hamna i fängelse. Bättre då att kämpa vidare”. Mot detta ställde han Negríns tillkännagivande att republiken skulle bevilja total amnesti och avstå från hämnd.⁹⁷

Den 4 mars 1939 iscensatte överste Segismundo Casado, befälhavare för den republikanska armén i centrum, en militärkupp mot Negrín i hopp om att få slut på blodbadet, en förhoppning baserad på den felaktiga uppfattningen att hans kontakter i Burgos skulle underlätta fredsförhandlingar med Franco. När Casado därmed spelade Francos spel och gjorde slut på motståndet skrev Fischer en artikel som på ett typiskt sätt var både klarsynt och profetisk. Han framhöll att om republiken varit dominerad av kommunister hade det varit omöjligt för Casado att lyckas. Han förklarade Casado-incidenten i termer av defaitism och krigströtthet:

Ju längre kriget pågick började en del på den republikanska sidan att misstro någon lyckosamt slut, därför avskydde de kommunisterna som hade både glöd och uthållighet.

Han avslutade sin artikel med att sorgset förutse exakt vad som skulle hända med dem på republikens sida, som var på väg att hamna i exil:

Ett nederlag när så många liv gått förlorade och landet står i ruiner måste resultera i gränslös bitterhet. Spanjorerna i utlandet kommer nu att övergå till att skära struparna av varandra med fördömanden i böcker och anföranden. Det goda som funnits kommer att vara glömt, det moraliska kapital som byggts upp under den heroiska kampen kommer att skingras i en för alla parter förödande smutskastning. Detta har redan påbörjats. Alla kommer att övergå till att förklara hur just han hade kunnat rädda situationen och varför de andra misslyckats. Vilket slut på den ärorika kampen för frihet!⁹⁸

Nu var allt som återstod att verka i exil för republikens sak. Fischer hade redan skickat material om de italienska bombräderna mot Barcelona till Jay Allen för att försöka få till stånd en ändring i USA:s hållning. Han hade redan kommit med ett förslag till tema: ”Medan Amerika äter kalkon på Thanksgiving befinner sig Barcelona i djup sorg.” Tillsammans med Herbert Southworth hade Fischer och Jay Allen fortsatt att ägna sig åt lobbyverksamhet för att USA skulle stödja republiken även när nederlaget tycktes oundvikligt.⁹⁹ I slutet av augusti 1938 hade Otto Katz skrivit till Isabel Brown, ett ledande namn i den brittiska Hjälp till Spanien-rörelsen, och vidarebefordrat en begäran från Louis om att man åter skulle trycka tusentals exemplar av en kommentar i *Evening Standard* om Juan March och antisemitismen i Francos Spanien: ”Om du håller med, vill du vara vänlig och se till att det blir gjort och skicka 5 000 exemplar till Jay Allen i New York.”¹⁰⁰ I samma anda hade Fischer i januari 1939 skrivit från New York till Katz: ”Var hygglig och skicka till mig, med kopior till Jay, allt, bokstavligen allt, som visar pro-republikanska stämningar bland katoliker i Europa, pro-kyrkliga gärningar och uttalanden i den spanska republiken, och rasistiska, antisemitiska, frimurarfientliga och protestantfientliga åsikter på Francos territorium.”¹⁰¹ När kriget var över följde Fischer med Negrín på fartyget *Normandie* till New York, dit de anlände i maj 1939. Han hjälpte Negrín att skriva tal på engelska och få kontakter med höga amerikanska företrädare, bl a utrikesministern Cordell Hull.

Tre månader senare var han tillbaka i Europa och Paris när Hubert Knickerbocker ringde för att meddela nyheten om den nazi-sovjetiska pakten. Han blev förtvivlad och kunde inte ”se något annat än djupaste mörker”.¹⁰² Också när hans förskräckelse över Sovjets politik växte vacklade han aldrig i sitt engagemang för den besegrade spanska republiken. Fischer fortsatte att arbeta för Negrín och republiken också ett bra tag efter nederlaget. Nu var emellertid hans främsta antifascistiska förhopp-

⁹⁷ Louis Fischer, ”Thirty Months of War in Spain”, *The Nation*, 7 januari 1939.

⁹⁸ Louis Fischer, ”Spain’s Final Tragedy”, 18 mars 1939.

⁹⁹ Eleanor Roosevelt till Jay Allen, 7 mars, 10, 22 juli, 17 augusti 1940, Rayner Special Collections Library, Dartmouth College, Hanover, New Hampshire.

¹⁰⁰ Katz till Brown, 28 augusti 1938, brev uppsnappat av SIS, Security and intelligence records releases, Personal [PR Series] files, KV2/1384, 264A.

¹⁰¹ Fischer till Allen, 24 november 1938; Fischer till Otto Simon (pseudonym för Katz), 19 januari 1939, Fischer Papers, Series 2, Subject Correspondence, Box 16, Folder 1.

¹⁰² Fischer, *Men and Politics*, s. 565, 568-69; Alpern, *Freda Kirchwey ...*, s. 134.

ningar fokuserade på London. Hösten 1939 intervjuade han ett brett spektrum av den brittiska politikerklassen, bl a såväl Winston Churchill som den tunge diplomaten Sir Robert Vansittart. Den 10 oktober 1939 besökte han det brittiska utrikesministeriet med en begäran om konfidentiell information som skulle ingå i en artikel. Han blev mottagen av en relativt högt uppsatt tjänsteman, Ivo Kirkpatrick, som efteråt noterade:

Idag tog jag emot Mr Louis Fischer, en amerikansk journalist, på begäran av Mr Peake, som beskrev honom som en helt och hållet pålitlig och diskret man. Han skriver för amerikanska "Nation" och andra tidningar och har kontakter med "New Statesman" här. Han har arbetat många år i Moskva och blev då smittad av bolsjevikiska idéer, men betecknade sig nu som desillusionerad och besviken. Han vill att vi ska förse honom med, endera i skriftlig form eller muntligt, material till en artikel om utvecklingen av förhandlingarna med Ryssland. Han är redo att låta oss godkänna artikeln och garantera att han inte kommer att låta det framkomma att han fått informationen från officiellt brittiskt håll.

Kirkpatrick svarade att den brittiska regeringen skulle utsättas för skarp kritik om det blev känt att information, som undanhållits parlamentet, överlämnats till en utländsk journalist. Fischer

replikerade att hans diskretion var känd av myndigheterna här och att han inte skulle gå att spåra till oss. Dessutom framhöll han, att även om han insåg att det kunde vara förståndigt att inte ge publicitet åt vår sida av saken av rädsla för att trampa på ömma sovjetiska tår, skulle det å andra sidan vara god propaganda att få ut det via en neutral källa – i synnerhet ett organ som "Nation", som hade en tydlig vänsterorientering och inte gick att anklagas för konservativ propaganda.

Kirkpatrick gick med på att ge Fischer en muntlig rapport mot "rätten att göra alla de ändringar vi anser nödvändiga i den artikel som han ska lämna för vårt godkännande". När frågan togs upp på högre nivå beslutade man att göra processen kort med Fischer. Orme Sargeant skrev:

Jag gillar inte idén. Vi vill inte i detta läge påminna allmänheten om våra misslyckade förhandlingar med Sovjet och än mindre vill vi "vädra" vårt missnöje med ryssarnas agerande och deras sätt att behandla oss. Men om vi inte för fram våra klagomål skulle varje skildring av förhandlingarna framställa oss i tämligen dålig dager – jag anser därmed att vi inte ska ge Mr Fischer någon uppmuntran.

Chefen för utrikesministeriet, Sir Alexander Cadogan, avgjorde ärendet med att skriva: "Jag anser inte att vi ska röra vid detta."¹⁰³

Att Fischer i september 1939 skickats till Paris för kontakter med de franska kommunisterna och förse dem med pengar fick en lokal agent för den brittiska underrättelsetjänsten (Secret Intelligence Service, SIS) att dra slutsatsen att han var sovjetagent. Påståendet förekom mer än en gång i SIS-rapporter, om än vanligen på grundval av indicier, oftast relaterat till utdelning av pengar.¹⁰⁴ Det är omöjligt att säga med säkerhet, men sannolikt kom pengarna i fråga inte från Moskva, utan från fonder hos den spanska regeringen i exil och var avsedda att hjälpa de Internationella brigaderna. En annan rapport gör också gällande att hans främsta kontakter hade varit med den landsflyktige spanske premiärministern Juan Negrín och författaren André Malraux. Den här gången rapporterade den brittiska agenten att källan till påståendet att Fischer var sovjetisk agent kom från den trotskistiska pressen.¹⁰⁵ Under besöket i London, då han träffade Churchill, hölls han under ständig övervakning. Hans övervakare skulle ändå rapportera: "Han har ett ansevärt antal besökare på Howard Hotel, och det anses att huvuddelen av dem har samma yrke som han själv. Inget märkligt med hans beteende eller kontakter har framkommit under den tid han bott på detta hotell."¹⁰⁶

¹⁰³ Foreign Office Minutes (Mr Kirkpatrick), 10 oktober 1939, FO 371/23074/C16202/3356/18; Fischer, *Men and Politics*, s. 582-90.

¹⁰⁴ SIS Reports om Fischer, 25 september, 9 december, 22 december 1939, Security and intelligence records releases, Personal [PF Series] files. KV2/1910, 115A.

¹⁰⁵ SIS Report on Fischer, 20 november 1939, Security and intelligence records releases Personal [PF Series] files. KV2/1910, 123A.

¹⁰⁶ Report on Fischer, 2 oktober 1939, Security and intelligence records releases, Personal [PF Series] files. KV2/1910, 118A.

Louis var nu engagerad i kampanjen för att få USA att gå med i [världs]kriget. I juli 1941 lämnade han New York i avsikt att tillbringa tio veckor i London.¹⁰⁷ I London blev Fischers telefon avlyssnad av den brittiska säkerhetstjänsten. En rapport om ett samtal med Frederick Kuh beskrev Fischer som ”Dr Negríns propagandachef”. I själva samtalet talade Fischer motvilligt om en stor lunchtillställning han varit med på med Brendan Bracken, Lord Cranborne och Lord Moyne. Samtalet vid bordet hade handlat om olika ämnen, bl a München, huruvida ryssarna skulle ha gått ut i krig för att hindra Tysklands invasion av Tjeckoslovakien och potentiell allierad hjälp till Sovjetunionen, men till Kuhs förtret vägrade Fischer gå in på några detaljer.¹⁰⁸

När hans memoarer publicerades i New York 1941 orsakade det honom vissa problem med hans spanska kontakter. I London fick han ett brev av en tidigare ambassadör för den spanska republiken, Pablo de Azcárate, som kritiserade detaljer i boken. Fischer kom med ett längre svar:

Jag har läst ditt brev med all den vänskaplighet som jag också är säker på att det skrivits med. Jag skulle vilja att vi sågs för att samtala om olika saker. Jag föreslår på onsdag direkt efter lunch eller någon gång på torsdag. Ringer du mig? I väntan på detta skulle jag vilja göra några kommentarer utan att förekomma vårt kommande samtal. Siffrorna om republikens ekonomiska tillgångar trycktes regelbundet i den spanska centralbankens bulletiner. Uppgifterna om skulder till Ryssland, osv, tog jag med för att kunna besvara de argument Araquistáin och många andra framfört om att Moskva kontrollerade alla transaktioner på republikens sida ... Jag använde intervjun med Azaña eftersom han dött och detta gör att diskretion inte längre är nödvändig. Hur som helst ger tolkningen av Besteiroaffären trovärdighet åt medlemmar av Negríns kabinett. Kanske var det fel av mig att använda informationen från Giral ... jag utgick från att historien om de 13 punkterna var korrekt. Det mesta av den hade jag fått av Vayo ... Berättelsen om Vita kom inte från någon spansk källa ... Du har helt rätt om vadslagningen i La Baule och där ber jag om ursäkt. Jag ska försöka få bort det ur den brittiska utgåvan, som dock snart kommer att gå i tryck.¹⁰⁹

Häftigare kritik kom från Negríns fiender inom Prietos flygel av det spanska socialistpartiet, som anklagade Fischer för att ha tagit emot omfattande penningssummor av Negrín för att blåsa upp dennes image. Åter handlar detta med stor säkerhet om de summor Negrín ställt till förfogande för repatrieringen av medlemmar av Internationella brigaderna.¹¹⁰

Däremot tycks boken ha frikännt Fischer från anklagelserna för att ha varit sovjetisk agent. I en rapport från USA till den brittiska underrättelsetjänsten hette det:

Länge har Louis Fischer betraktats som den mest framträdande företrädaren för den sovjetiska regeringens utrikespolitik. Han bodde många år i Ryssland som korrespondent för ”Nation” i New York och gifte sig med en ryska. I sin senaste bok, som du refererar till, ”*Men and Politics*”, skildrar han utförligt sin besvikelse över Stalins politik. Hans politiska uppfattning utvecklas i slutkapitlet. Han är ingen partityp och går inte på ett korrekt sätt att beskriva som kommunist. Det är en vänsterintellektuell. Boken, som funnits i bokhandlarna i tre månader, har fått de mest positiva recensioner. Fischer har blivit våldsamt attackerad av amerikanska kommunister som förrädare och agent åt den internationella kapitalismen. De senaste åren har han ägnat mycket av sin tid åt republikens sak i Spanien. Fischer har många fiender och en av dem är Eugene Lyons. Den senare, författare till ”*Assignments in Utopia*” tog avstånd från stalinismen några år före Fischer, därav hans ogillande. Även om det är möjligt att han kommer att kontakta många personer inom vänstern under sin vistelse i England finns det, i beaktande av hans syn på kriget innan Sovjet kom med och därefter, mycket lite som talar för att hans aktiviteter skulle vara till skada för Storbritanniens intressen.¹¹¹

¹⁰⁷ *The Times*, 23 juli 1941.

¹⁰⁸ Utdrag från telefonavlyssning, Kuh till Fischer, 18 september 1941. Security and intelligence records releases, Personal [PF Series] files. KV2/985, 333A.

¹⁰⁹ Fischer till Azcárate, 9 augusti 1941, Security and intelligence records releases, Personal [PF Series] files. KV2/1910, 132C.

¹¹⁰ Memorandum ”Building up a Prime Minister”, 5 augusti 1941, Security and intelligence records releases, Personal [PF Series] files. KV2/1910, 132X.

¹¹¹ SIS Report on Fischer, 21 september 1941, Security and intelligence records releases, Personal [PF Series] files. KV2/1910, 138A.

Under vistelsen i England intervjuade han i september 1941 Clement Attlee, som då var vice premiärminister. Medan han väntade på att bli insläppt inträffade en mindre incident som avslöjade hur lättretlig Fischer kunde vara emellanåt. En Mrs Phillimore i Attlees stab presenterades för honom och sade:

Skulle jag kunna få göra som Mrs Wilkinson och fråga vad ni gör? ”Åh”, sade han, ”jag är knuten till *The Nation* i Amerika. ”Åh”, sade jag då, ”ni är så klart Mr F.I.S.C.H.E.R., jag har ofta läst era artiklar, jag borde ha vetat det. ”Kommer ni från Ryssland?”, undrade jag. ”Nej, nej. Jag har inte varit i Ryssland, jag har varit i England i fem veckor.” ”Åh”, sade jag, ”det borde jag ju ha känt till, det skulle ha varit så trevligt att bjuda in er att träffa folk.” Han tittade mig i ögonen och sade: ”Det hade inte tjänat något till. Jag tycker inte om den engelska överklassen. Jag hade inte kommit.” Nå, jag tittade på honom och sade: ”Där högg ni i sten! Vem tror ni att ni talar med? Jag har varit med i labourpartiet i årtal.” Då sade han: ”Visst, jag känner till er typ.” Då svarade jag: ”Oh nej, det gör ni inte alls!” Då var det dags för Mr Attlee att ta emot honom. Jag var djupt skakad. Jag kände det som ”Herregud, det där gillade jag inte alls!”¹¹²

Vid återkomsten till USA blev han utnämnd att ingå i redaktionen för *The Nation* tillsammans med Norman Angell, Reinhold Niebuhr och Julio Álvarez del Vayo. Detta hade att göra med hans insatser för att få Amerika att ansluta sig till briter i kampen mot Hitler.¹¹³ Han befäste sin skilsmässa med den ryska perioden med en recension av Walter Durantys *The Kremlin and the People*. I den boken hade Duranty framställt de utrensade bolsjevikerna som en form av femte kolonn i sovjetstaten. Fischer hade demonterat den teorin genom att peka på avsaknaden av några som helst belegg för den och skrivit att för Duranty verkade det som avrättningarna kunde ses som bevis och de erkännanden som tillkommit under tortyr bara ett utanverk. Duranty hade skrivit; ”Det är otänkbart att Stalin ... och krigsrätten skulle ha dömt sina vänner till döden om inte bevisen för deras skuld varit överväldigande.” Fischer kommenterade torrt: ”Så naivt och cyniskt!”¹¹⁴

Efter att ha lyckats få ut sin familj ur Sovjetunionen bodde inte Louis med dem, i stället tog han in på hotell när han var i USA. Även om hans äktenskap inte höll tog han aldrig ut skilsmässa och fortsatte att ha relativt goda relationer med Markoosha. De hjälpte varandra när de skrev sina självbiografier. De fortsatte att ha ymniga brevkontakter, av vilka hennes känslor för deras äktenskap framgår. I huvudsak var hennes brev fyllda av djup kärlek. I september 1940 skulle hon dock skriva:

När jag såg dig i lördags hände något. De känslor av underlägsenhet och förödmjukelse jag haft inför dig i nästan 20 år är definitivt och slutgiltigt borta. Det är helt över och jag kommer aldrig mer att låta dig säga att det jag säger är betydelselöst eller ointressant eller se uttrycket av avsmak i ditt ansikte.

Några veckor senare, när hon fortsatt att arbeta på sin bok och läsa om brev hon skrivit till honom, skrev hon:

Inser du hur mycket jag har älskat dig och hur mycket värme och ömhet jag gett dig! Du har skadat mig en hel del, Lou, de senaste åren, mycket mer än jag gjort mig förtjänt av från din sida. En sak skulle kunna ge mig tröst. Att veta att den ocean av känslor jag slösat på dig inte varit förgäves, att du vet om det, att det varit dig till hjälp, att du aldrig under de år vi varit tillsammans haft känslan av att ditt personliga liv varit tomt.

Inget i hans kortfattade och sakliga brev till henne tyder på att han svarat något på vad hon sagt.¹¹⁵

Och det var också så att medan Markoosha satsade på att skapa sin egen karriär som författare och föreläsare såg han inga hinder för att, som alltid, ge sig hän åt sin lust för relationer med andra kvinnor. En antydning om den magnetism han utstrålade framkom i efterspelet till det besök han haft i december 1942 av Mollie Oliver, en journalist som kommit för att intervjua honom. Hon blev helt

¹¹² SIS Report on Fischer, 30 september 1941, Security and intelligence records releases, Personal [PF Series] files, KV2/1910, 142A.

¹¹³ Alpern, *Freda Kirchwey ...*, s. 137.

¹¹⁴ Louis Fischer, ”Still the Enigma”, *Saturday Review of Literature*, 6 december 1941; Taylor, *Stalin's Apologist*, s. 298.

¹¹⁵ Markoosha till Fischer, 23 september 1940, odaterat brev, Fischer Papers, Box 41, Folder 4.

tagen av hans entusiasm och karisma och skrev ett brev där det framgår att hon var helt bergtagen av honom:

Jag skickar här urklippet till den intervju jag gjorde med i dig i Boston i lördags och då du dessutom var vänlig nog att rädda min prosa ... Mina egna intryck kommer att vara helt klara för mitt inre ännu ett bra tag. En timmes samtal med dig förändrade fullständigt och på allvar mitt liv – kvällen innan hade jag varit på vippen att gå in i äktenskapets mörker, så att säga, och gifta mig med en flyglärare och bli dömd till eftermiddagar med bridge och vardagsliv. Men nu, och då tror jag inte att jag är för impulsiv, är jag redo för journalistikens spel, inse att det är den tillvaro jag vill ha. Låter det inte dåraktigt? Våra liv formas av en ljuv besynnerlighet. Och djupet i ditt dynamiska tänkande har skänkt mig hopp. Och jag hoppas kunna komma till Ryssland!

De träffades igen på våren 1943 och hon skrev som om hon vore helt förtrollad:

Vad ska jag säga till dig? Vårt andra möte blev verkligen något att minnas. De båda gånger jag samtalat med dig har jag känt mig kolossalt levande, för första gången i mitt liv, som om du utkristalliserade så mycket åt mig. Jag kan inte förstå den känslan, den är ny men ren och god. Du har en undflyende vitalitet, en så sprudlande äkthet kring dig. Livet är vackert som du sade. Kan bara tänka på att det var du som stod för intervjun. Jag bara pratade och kvinnor ska ju vara mystiska och det kan inte hjälpas, men så kände jag mig ... Skriv till mig.

Allt eftersom brevväxlingen fortskred blev den mer och mer flirtig och innehöll antydningar om att en affär påbörjats, även om det inte finns några existerande brev som bekräftar detta.¹¹⁶

Precis som Fischer hade en anmärkningsvärd talang för att få politiker att öppna sig för honom hade han uppenbarligen samma talang för att få i intim kontakt med kvinnor och få dem att känna att någon lyssnade på och förstod dem. I fall som med Mollie Oliver fick han dem också att utvecklas som skribenter. Så hade det också varit med Tatjana Lestjenko och Gerda Grepp och med otaliga andra kvinnor senare. På grund av sin besatthet av att skydda sitt oberoende avslutade han ofta relationerna så fort kvinnorna talat om att de älskade honom eller behövde honom. Kanske var det skälet till att han haft en tendens att ha affärer med gifta kvinnor, eftersom han då kände det som att det var mindre sannolikt att de skulle börja ställa krav på honom. En viktig vänskap som utvecklats till något mer var med Diana Forbes-Robinson, som var gift med Jimmy Sheean. Under hela kriget i Spanien och efteråt skrev hon varje vecka till Louis, ibland oftare. Brevväxlingen upphörde 1940. Efter att hon haft enorma svårigheter i sitt äktenskap återupptogs kontakten i mer passionerad form 1951.¹¹⁷

På hösten 1943 hade Fischer hittat ett nytt engagemang. Nu handlade det om Indiens självständighet och med en ny hjälte, Mahatma Gandhi. Fischer åkte till Indien, intervjuade Gandhi och började skriva artiklar om läget i Indien. Han skrev tre böcker om Gandhi, en av dem en biografi som skulle filmas med Sir Richard Attenborough som regissör. Han försökte få president Roosevelt att stödja Indiens självständighet. Hans artiklar orsakade hetsig polemik i *The Nation* om det moraliskt riktiga i att skapa oro i Indien samtidigt som britterna var fullt upptagna med kampen mot Hitler. För Fischer stod efterkrigstidens fred högst, vilket ledde till stridigheter med vännen Freda Kirchwey, som var mer intresserad av att kriget skulle vinnas.¹¹⁸ Efter att ha medarbetat i *The Nation* sedan 1923 bröt Fischer i juni 1945 öppet med tidningen, avslutade sitt uppdrag i redaktionen och anklagade den för att ha en ”linje” och följa aktuella händelser på ett ”vilseledande” sätt, med vilket han avsåg att tidningen i efterspelet till Jaltakonferensen mellan Roosevelt, Stalin och Churchill var på väg att bli pro-sovjetisk.¹¹⁹ Han började skriva för små liberala antikommunistiska tidningar som *The Progressive* som kommentator till internationella händelser och utrikeskorrespondent. Speciellt

¹¹⁶ Mollie Oliver till Fischer, 13 december 1942, odaterat våren, 6, 12 maj 1943, Fischer Papers, Box 9, Folder 2.

¹¹⁷ Diana Sheean till Fischer, 11 maj 1951, Fischer Papers, Box 11, Folder 19.

¹¹⁸ Alpern, *Freda Kirchwey ...*, s. 145-47; Louis Fischer, *A Week with Gandhi*, London: Allen & Unwin, 1943; *Gandhi and Stalin: Two Signs at the World's Crossroads*, New York: Harper, 1947; *The Life of Mahatma Gandhi*, New York: Harper, 1950.

¹¹⁹ Alpern, *a.a.*, s. 162-64.

ägnade han sig åt Europa och Asien, framför allt kommunismen i Sovjetunionen och Kina, imperialismen och de problem de nya nationerna stod inför. Trots denna förändring skulle han alltid hålla fast vid engagemanget för den spanska republiken.

Upplevelserna i Spanien skulle alltid följa Fischer. 1952 bidrog de till att han fick en intervju med marskalk Tito i Belgrad.¹²⁰ 1953, när Fischer arbetade för *The New York Times*, blev han kontaktad av Alexander Orlov, den högt uppsatte NKVD-agent han hade träffat i Spanien. Orlov hade hoppat av till Kanada 1938 och efter Stalins död befann han sig i New York i ett försök att sälja sina memoarer till veckotidningen *Life* för en mindre förmögenhet. Tidningens chefredaktör, John Shaw Billings ville innan han gjorde detta penningutlägg ha bevis för att Orlov verkligen var den tidigare NKVD-general han påstod sig vara. Efter att misslyckats med att få kontakt med Ernest Hemingway, som befann sig på Kuba, var Louis Fischer näste person Orlov vände sig till. De hade setts i Madrid i september 1936, där den ryske ambassadören Marcel Rosenberg sammanfört dem. Den 17 mars 1953 ringde Orlov till Fischer med orden att han var ”en vän från Spanien” och ville att de skulle träffas. Även om Orlov inte sagt vem han var, tycktes Fischer känna igen honom och inviterade honom till sin lägenhet. När han anlände hälsade Fischer honom med orden ”min gamle vän Orlov” och gick snabbt med på att bekräfta hans identitet för *Life*. Orlov bad Fischer komma med till sin advokats kontor, där han kunde bekräfta den forne agentens identitet till Billings.¹²¹

Publiceringen av boken i serieform fick FBI att vakna upp om att Orlov befann sig i USA och det ledde till att J Edgar Hoover inledde en utredning. I samband därmed blev Fischer den 19 maj 1953 utfrågad av FBI:s utredare om Orlovs roll i Spanien. När det var Orlovs tur att bli förhörd av FBI försökte han avleda uppmärksamheten från de brott han själv begått genom att peka ut andra. Han påstod att Fischer en gång varit sovjetisk underrättelseagent. Det har emellertid framhållits att ”NKVD:s material inte innehåller några bevis för att Fischer var något mer än kommunistympatisör” och trots den oerhört noggranna utredningen av fallet Orlov valde FBI att inte vidta några åtgärder mot Fischer. Därför framstår det som att Orlov riktade falska anklagelser mot Fischer i ett försök till hämnd och kasta tvivel över uppgifterna i Fischers bok *Men and Politics* om den ryska hemliga polisens aktiviteter i Spanien. I Stalins Ryssland betraktades Fischer ingalunda som användbar för agentuppdrag, utan snarare som trotskistsympatisör.¹²²

1956 återvände Fischer till Ryssland och skrev en bok om sina upplevelser med titeln *Russia Revisited*. Han skrev också biografier om Stalin, Gandhi och Lenin. Den senare, *The Life and Death of Lenin*, [på svenska [Lenin](#), 1967] hemförde 1964 National Book Award.¹²³ I december 1958 fick han ett uppdrag som forskarassistent på Institute of Advanced Study vid Princeton. 1961 blev han föreläsare vid Princeton Universitys Woodrow Wilson School of Public and International Affairs, där han undervisade i sovjetisk-amerikanska relationer och sovjetisk utrikespolitik. I oktober 1967 skrev han ett brev där han förespråkade brittiskt medlemskap i EEC.¹²⁴

Hela denna period hade han en rad kärleksaffärer. I hans brevväxling återfinns dussintals kärleksbrev från oidentifierade kvinnor. 1957 skrev en ”Dede” till honom: ”Vilket beteende. Vilken man träffar tre kvinnor på lika många timmar? Vem skulle kunna gå med på något sådant? Jag för min del vill då vara den sista i raden.”¹²⁵ Brevet kom från Deirdre Randall och hennes önskan skulle till sist bli sann. Relationen med Deirdre blev en av de mer varaktiga i hans liv. Trots att hon var fyrtio år yngre än Louis var hon oerhört förälskad i honom och tolererade hans otrohet. Ungefär tio år efter att relationen mellan Louis och Deirdre inletts skulle ytterligare en av hans sista relationer bli särskilt stormig och den rörde Stalins dotter, Svetlana Allilujeva. Vid den tiden var Svetlana 42 år och en attraktiv kvinna med kastanjebrunt hår, mörkblå ögon och ett förföriskt leende. Louis

¹²⁰ Fischer till Luise del Vayo, 5 juni 1952, Fischer Papers, Box 12, Folder 43.

¹²¹ Edward P Gazur, *Secret Assignment. The FBI's KGB General*, London: St Ermin's Press, 2001, s. 315-16.

¹²² John Costello och Oleg Tsarev, *Deadly Illusions*, New York: Crown Publishers, 1993, s. 340-53, 478-80.

¹²³ Nekrolog i *The Times*, 23 januari 1970.

¹²⁴ *The Times*, 1 februari 1985.

¹²⁵ ”Dede” (Deirdre Randall) till Fischer, odaterat (1957), Fischer Papers, Box 10, Folder 1.

Fischer var 30 år äldre och ganska väderbiten, men fortfarande lika aktiv och pigg som någonsin. Åren i Kreml hade, trots problemen med fadern, gjort henne bortskämd, kinkig och arrogant. Hon hade gjort sig en förmögenhet på sina memoarer, *Tjugo brev till en vän*, och hyrde ett hus i Princeton, New Jersey. Där träffade hon och blev förälskad i den rysktalande Fischer. Då hon inte var den enda kvinnan i hans liv blev hon intensivt svartsjuk.¹²⁶

Svetlanas misstankar riktades oundvikligen mot den vackra Deirdre Randall, som blivit Fischers assistent och förvisso tillbringade långa perioder i hans hem, i själva verket bodde hon där. Svetlana blev rasande efter att hittat några av Deirdres tillhörigheter i hans hem. Vid det tillfället ska hon ha kastat omkring Deirdres kläder. En annan gång skrev Deirdre en not till Louis sedan Svetlana ringt medan han var ute:

Först la hon på luren, sedan tog nyfikenheten över handen och hon frågade vem detta var och jag svarade, ”Deirdre. Hur står det till?” och då sade hon (och hon talar med den utstuderade ondskefullheten hos personerna i en Eisensteinfilm, åtminstone när hon talar med mig) ”och vad gör ni där” och jag svarade ”arbetar, förstås”, hon sade mycket behagfullt ”och då har du på dig ditt vackra nattlinne?” och jag svarade ”Givetvis inte, för det mesta ligger jag naken i sängen”. Förlåt att jag exploderade av ilska men hon tror att hon kan göra vad hon vill. Jag tror inte hon skulle ha bett om ursäkt eller låtit mig få låna sin strykräda för att stryka de kläder hon skrynklat ner. Jag anser att hon är helt galen och att någon av oss kommer att sluta med en ikon i bröstet. Min mamma sa åt mig att inte hålla på med gifta karlar. Om du kommer hem i rimlig tid bör du nog ringa henne. Jag känner mig förfärlig. Jag avskyr att någon kör med mig och mest av allt avskyr jag att vara rädd och hon var så grov att jag nu vet hur det var att tala med Stalin.¹²⁷

Svetlanas raseriutbrott var samtalsämnet i den lilla akademiska världen i Princeton. En dag på hösten 1968 kom hon till Louis hus och hamrade frenetiskt på dörren. Fischer var hemma med Deirdre Randall, och ignorerade Svetlana medan hon gick an i över en timme och krävde att han skulle lämna tillbaka de presenter han fått. De visade sig uppgå till ett reseväckarur och två ljusstakar. Medan hennes ilska stegrades försökte hon bryta sig in genom att krossa fönstren bredvid dörren. När polisen anlände hittade de henne hysterisk med blodet rinnande från händerna. Det var slutet på deras relation.¹²⁸

Relationen med Deirdre skulle däremot bli mer varaktig. Trots ålderskillnaden kunde hon vara kritisk och inte dra sig för att till Fischers son George tala om ”Louis förskräckligt hårda, grova och tjockskalligt förfärliga ego”. Kanske gjorde det henne mer attraktiv i hans ögon, plus det faktum att hon samtidigt som hon beundrade honom också var ett barn av 1960-talet och inte ägnade sig åt att pressa honom till att vara monogam. I ett av sina första brev till honom skrev hon: ”Jag rör din hand. Du är så vital. Du har fått mig att vakna till liv. Du är solen. Jag känner att du är här. Jag blir varm.”¹²⁹ Uppmuntrad av Deirdre fortsatte han att arbeta och framställde två betydande arbeten om sovjetisk utrikespolitik. *Russia's Road from Peace to War: Soviet Foreign Relations, 1917-1941* utkom 1969, strax före hans bortgång. Han avled den 15 januari 1970, men Deirdre fortsatte att slutföra manuskriptet till den andra, *The Road to Yalta: Soviet Foreign Relations, 1941-1945*, som utkom två år senare.¹³⁰

Översättning: Björn Erik Rosin.

¹²⁶ Svetlana Allilujeva till Fischer, 5 april, 14 juni 1968, Fischer Papers, Box 1, Folder 7.

¹²⁷ Svetlana Allilujeva till Fischer, 17 september 1968, Fischer Papers, Box 1, Folder 7; Randall till Fischer, 22 oktober 1968, Fischer Papers, Box 10, Folder 4.

¹²⁸ Patricia Blake, ”The Saga of Stalin's 'Little Sparrow', Svetlana's Tormented Journey from East to West and Back Again”, *Time Magazine*, 28 januari 1985. En något annorlunda version av samma artikel, ”Svetlana – Embraced by Stalin's Ghost” publicerades i *The Times*, 1 februari 1985.

¹²⁹ Deirdre Randall till Fischer, odaterat, Fischer Papers, Box 10, Folder 1.

¹³⁰ Louis Fischer, *Russia's Road from Peace to War: Soviet Foreign Relations, 1917-1941*, New York: Harper, 1969 och *The Road to Yalta: Soviet Foreign Relations, 1941-1945*, New York: Harper, 1972.